IZMEĐU
NEBA I
PAKLA
ZORAN LUCIĆ

IZMEĐU NEBA I PAKLA

Roman

Zasnovano na istinitim događajima · 2000. – 2003.

Svim ženama koje su prošle kroz pakao modernog ropstva i onima koje nikad nisu izašle.

Napomena autora

Ovaj roman zasnovan je na dokumentiranim događajima koji su se odvijali između 2000. i 2003. godine na prostoru jugoistočne Europe. Sva imena likova i objekata izmijenjena su radi zaštite identiteta, i svaka sličnost je slučajna, ali suštinska istina ostaje netaknuta. Trgovina ljudima nije prošlost. Događa se sada, dok čitate ove retke, negdje u gradu koji možda i sami poznajete.

Ova knjiga nije namijenjena ugodnom čitanju. Namijenjena je buđenju.

Zoran Lucić

PROLOG

Brčko, Bosna i Hercegovina — travanj 2003.

Kad su razbili vrata, Mia nije ni trepnula.

Ležala je na prljavom madracu u uglu sobe koja je smrdjela na cigarete, jeftini dezodorans i nešto gušće, životinjsko — miris tijela koja žive u strahu. Bila je sklupčana, s koljenima privučenim uz prsa i rukama sklopljenim ispod obraza. Nije spavala. Nije spavala pravim snom već gotovo godinu dana. Bio je to onaj vid polubdijenja u kojemu tijelo leži, ali um ostaje na oprezu — prizemljen na svaki zvuk, svaki korak, svako škripanje poda.

Čula je trupanje na stepenicama. Glasove koji su vikali na bosanskom, pa na engleskom. Zvuk razbijenog stakla i nečiji krik — Tatjanin, prepoznala je po visini — a zatim još jedan krik koji je bio kraći, muški, i koji je završio naglo.

Vrata njezine sobe pukla su s takvom silinom da je jedna šarka ostala visiti o zidu. Na pragu se pojavio čovjek u crnom, sa šljemom i crnom fantomkom preko lica, s pištoljem usmjerenim prema njoj. Iza njega još dvojica. Bljeskovi svjetiljki udarili su je po licu.

"Policija! Ne miči se! Ruke gore!"

Mia nije pomaknula ruke. Nije pomaknula ništa. Gledala je u bateriju koja ju je zasljepljivala s onim istim izrazom kojim je gledala sve u posljednje dvije godine — s onom prazninom koja nije bila ravnodušnost, nego njezin suprotni kraj. Kao kad bol postane tolika da se mozak ugasi da bi te zaštitio.

"Ruke!" ponovio je čovjek i koraknuo prema njoj.

Tek tada je nešto u njoj trglo. Ne strah — strah je odavno bila zaboravila. Nešto dublje, nešto staro i primitivno. Nagon za preživljavanjem koji je u njoj tinjao kao žeravica ispod pepela dviju godina bola.

Polako je podigla ruke. Jedva su joj drhtale. Jedva.

Policajac je spustio pištolj i prišao bliže. I tada se nešto neobično dogodilo — zastao je. U sjaju baterije gledao je u njezino lice i nešto u njemu se promijenilo. Nešto se stisnulo. Bio je to mlad čovjek, možda trideset i pet godina. Vjerojatno je imao kćer kod kuće.

"Bože," rekao je tiho. Nije to govorio njoj. Govorio je sebi, Bogu ili nikome.

Mia je znala što vidi. Vidio je djevojku čije oči izgledaju kao da su bile na kraju tunela koji je predugo trajao. Vidio je kožu napetu preko kostiju, ramena poput vješalice, tamne podočnjake, jeftinu haljinu par veličina preveliku za ono što je ostalo od njezina tijela. Vidio je trag starih opeklina ugašenih cigareta na podlaktici i bijele linije starih ozljeda koje nitko nije propisno zaliječio. Vidio je djevojku od dvadeset i jedne godine koja je izgledala poput žene od četrdeset.

"Govorite li hrvatski?" upitao je.

"Da," rekla je. Glas joj je bio hrapav od nekorištenosti. "Malo."

"Jeste li ozlijeđeni?"

Pitanje je bilo toliko apsurdno da je zamalo nasmijalo. Zamalo.

"Ja... nisam znala da možete doći," rekla je sporije, hvatajući se za svaku hrvatsku riječ kao za uže u mraku. "Mislila sam da vas nema."

Policajac je kleknuo pred nju, tako da su im oči bile u istoj razini. To je bio neobičan čin — kleknuti pred njom. Nitko to nije radio dugo vremena. Nitko je nije gledao kao sebi ravnu otkako... ne zna ni sama.

"Sad smo tu," rekao je. "Gotovo je. Razumijete? Gotovo je."

Mia je gledala u njega. U njezinoj glavi bila je tiha soba u Kijevu s crvenim tepihom i majčinim glasom koji je pjevušio nešto blago dok se mračilo. Ta soba bila je daleko — daleko poput nečega iz sna koji je sanjala u drugom životu. Između te sobe i ovog prljavog madraca bila je avet od tri godine koja je bila sav njezin život.

Policajac je pružio ruku.

Mia je gledala u tu ruku dugo — toliko dugo da je on ostao u istom položaju, strpljivo čekajući. I tada, prvi put u dvije godine, prihvatila je nečiju ruku od vlastite volje. Ruka joj je drhtala. On je to osjetio, ali nije rekao ništa.

Podigao ju je na noge i poveo prema van, kroz hodnike koji su mirisali na dim i strah, prema stepenicama, prema noćnom zraku koji je bio hladan i čist i pun mirisa proljeća koje ona više nije znala prepoznati.

Vani su stajala policijska vozila s plavim svjetlima koja su mela po fasadama. Tatjana je bila već vani, umotana u deku koju joj je netko dao, sa žutom modricom ispod oka koja je bila stara par dana. Gledala je u nebo s onim izrazom koji je Mia poznavala bolje nego vlastito lice — izraz koji nije bio ni sreća ni tuga, nego nešto između, nešto što nema naziv jer dolazi samo jednom, u onom trenutku kada se otvore vrata koja su bila zaključana predugo.

Mia je stala na ulici i gledala prema nebu.

Bilo je puno zvijezda. Nije ih vidjela — ne ovako, ne slobodna — od kada je posljednji put ležala u travi u vrtu kod kuće i brojala ih s bratom koji je bio mali i koji je postavljao svakojaka besmislena pitanja.

Neka suza krenula je niz njezin obraz. Samo jedna. Suhe su joj oči bile dugo — tijelo je odavno prestalo trošiti vodu na tugu.

A onda je počela plakati.

Polako. Tiho. Bez grčevitog jecanja, bez histerije. Samo mirno, ravno curenje suza niz lice, kao kada se otopi led i voda napokon nađe put.

Nitko od prisutnih nije se usudio prići. Gledali su je i šutjeli.

I nitko od njih ne bi mogao ni zamisliti ono što je Mia znala: da ovo nije kraj. Da kraj još nije ni blizu. Da sloboda, kad dođe predugo nakon pakla, ima okus nečega stranog i neprepoznatljivog, gotovo strašnog. Da iz nekih zatvora tijelo izađe, ali duša ostane zarobljena. Da je sve što slijedi — liječenje, presude, rehabilitacija, povratak — samo drugi oblik dugog i neizvjesnog puta.

Ali to je priča koja je tek trebala biti ispričana. Ova počinje tri godine ranije. U Kijevu. U kući s crvenim tepihom i majčinim glasom. U životu koji je bio sasvim drugačiji.

DIO PRVI

KIJEV

2000. – 2001.

1.

Kuća na Obolonskom

Kuća Bondarenko stajala je u tihoj ulici na Obolonskom, sjevernom dijelu Kijeva koji je bio daleko od blještavila gradskog centra i od bijednih blokova na periferiji — bio je to onaj međuprostor koji u svakom gradu zauzima srednja klasa, ni bogata ni siromašna, prisiljena vječno balansirati između ponosa i straha.

Bila je to lijepa kuća, ako ste gledali izvana. Dva kata, žbukana fasada u boji stare bjelokosti, mali vrt s jablanom koji je ljeti davao sjenu i kruškama koje su trulile na travi jer ih nitko nije ubirao. Unutra je sve mirisalo na Valerijn parfem — težak, cvjetni, malo preintenzivan, onaj tip parfema koji starije žene kupuju u skupim buticima jer misle da maskira godine, a zapravo ih samo naglašava.

Valeria Bondarenko bila je liječnica — pedijatrica, ironično. Liječila je tuđu djecu s ljubavlju, pažnjom i strpljenjem koje kod kuće nije imala. Njezin muž Dmytro bio je inženjer u naftnoj kompaniji — uvijek na putu, uvijek odsutan, uvijek nošen neizvjesnošću koja je pratila muškarce koji su gradili karijere u Ukrajini devedesetih. Na pola puta između komunističke prošlosti i kapitalističke sadašnjosti, nikad sigurni na kojoj su nozi, ni fizički ni emotivno.

Imali su dvoje djece. Artem, sin, trinaest godina, miran i pažljiv, i Milana — Mia — osamnaest. Između te dvije dobi prostirala se ona praznina koja u nekim obiteljima bude most, a u drugima provalija.

Na papiru, obitelj Bondarenko bila je uspješna priča postkomunističke Ukrajine. U stvarnosti, bila je ona vrsta obitelji u kojoj se svi ponašaju kao gosti koji dijele isti stan i koji se strpljivo čekaju da jedni drugi negdje odu.

Mia je to shvatila tek kad je otišla. Ali osjećala je već godinama.

Sjećala se večera za stolom gdje je svaki zvuk vilice po tanjuru zvučao pregromko. Sjećala se majčinih pogleda koji su je odmjeravali od glave do pete i uvijek pronalazili nešto što nije valjalo — previše šminke, prekratka suknja, loše ocjene iz matematike, neprikladno društvo. Sjećala se oca koji je dolazio kasno, uvijek mirisao na nešto što nije bila kolonjska voda, koji je sjedao pred televizor i gledao vijesti i nikad nije pitao kako je dan prošao.

A sjećala se i Artema — malog Artema koji je bio drugačiji. Mekan, blag, koji je plakao na filmovima i crtao zečeve u školske bilježnice umjesto da uči, i koji je jedini u toj kući gledao u nju, u Miu, kao u pravu osobu s kojom se vrijedi baviti.

"Mia, pričaj mi," govorio bi i sjedao kraj nje na krevet s onim ozbiljnim malim licem koje je izgledalo kao da razumije više nego što bi trebalo za trinaest godina.

Mia mu je pričala. Njemu je pričala sve — o prijateljevim izdajstvima, o profesorici koja je jasno davala do znanja da ne podnosi Miu jer je "previše glasna za djevojku", o njezinim tamnim nemirnim snovima koji su je ostavljali jutrom s osjećajem kao da je spavala u nečijem drugom životu.

Artem bi slušao s velikom pažnjom i onda govorio nešto poput: "To nije fer, Mia" ili "Oni ne znaju kakva si." Mia je znala da je to dječja naivnost, ali ipak ju je grijala, ta naivnost, kao topla voda zimi.

Škola je bila problem od prvog razreda srednje. Ne zbog inteligencije — Mia je bila inteligentna i toga je bila svjesna, i to ju je dijelom mučilo, jer inteligencija bez smjera je kao motor bez kotača: vrti se, ali ne ide nigdje. Problem je bio u nemogućnosti da sjedne i sluša nešto što je smatrala besmislenim, u nemogućnosti da prihvati autoritet koji se temeljio samo na starosti, a ne na znanju.

Nastavnici su je opisivali kao "buntovnu." Majka ju je opisivala kao "nezahvalnu." Otac je o njoj govorio rijetko i uvijek u trećem licu, kao da nije bila u prostoriji. Jedino je Artem govorio njezino ime kako treba — s nježnošću, s pozornošću, kao da ga izgovara netko tko zna koliko vrijedi.

1a.

Obolonski — jutro

Jutro u kući Bondarenko uvijek je počinjalo Valerijinim kazetom kave. Taj zvuk — specifičan, mehanički, onaj pritisak i mljevenje i zatim tiho kapanje — bio je satni budilnik koji nije zvonio, ali koji je Mia čula i koji je u njoj aktivirao niz pavlovljevski uvjetovanih odgovora: otvori oči, ostani ležati, procijeni koliko je minuta do majčinog odlaska, procijeni hoće li biti konfrontacija ili ne.

Valeria je imala ordinaciju u petnaest sati, ali je ustajala u šest jer je "dan treba početi na pravi način", fraza koja je imala onaj ton koji nije pozivao na raspravu nego je bio izjava o tome kakav je jedini ispravni način biti živ ujutro. Dmytro je u kuću dolazio tri-četiri puta tjedno, ovisno o tome gdje je bio projekt, i u te jutarnje sate bio je redovito odsutan.

Mia je katkad ležala u krevetu i slušala kuću. Slušala je majčine korake — uvijek iste, uvijek iste brzine, uvijek između kuhinje i kupaonice, s preciznošću osobe koja je naučila živjeti u prostoru koji je bio njezin i nije bio njezin istovremeno. Slušala je Artema koji se okretao u snu i koji je katkad nešto mrmljao — Artem je bio od onih koji su glasni čak i spavajući.

I slušala je tišinu koja je bila u zidovima — onu tišinu koja nije odsutnost zvuka nego odsutnost razgovora koji bi trebali biti. Tišina neizrečenih stvari koja je s godinama postajala sve gušća, sve teža za disati.

Mia je imala osamnaest godina i nije znala kako nazvati ono što osjeća, ali je osjećala. Osjećala je da ova kuća nema mjesta za nju kakva ona jest — da ima mjesta za neku tihu, urednu, predvidivu Milany koja bi slijedila određeni put prema određenom cilju, a taj put i taj cilj su bili Valerijn plan koji Valeria nije izgovorila riječima, ali koji je bio prisutan u svakom pogledu i u svakom prešutnom komentaru.

Nije bilo lijepe škole iz koje ćeš se ispisati. Nije bilo izlazaka s neodgovarajućim prijateljima. Nije bilo grubih glazbi iz sobe u tri ujutro. Nisu bili razgovori koji počinju s "mama, trebam ti reći nešto."

Bila je tišina i bile su šalice kave i bila je ordinacija u petnaest sati i bio je Dmytro koji je mirisao na nešto što nije bila kolonjska voda i bio je Artem koji je crtao zečeve i koji je bio jedina stvar koja je u toj kući bila živa na pravi način.

Mia je ustajala. Oblačila se. Izlazila iz kuće. I svaki taj izlaz bio je malo duži od prethodnog.

1b.

Škola

Škola je bila zgrada u sivoj boji s dvorištem koje je imalo nešto što bi trebalo biti vrt, ali što je zapravo bio komad betona s nekoliko sadnica koje su svake godine bile posađene i svake godine su uginule jer nitko nije imao vremena brinuti o njima. Zgrada je bila iz sedamdesetih, s hodnicima koji su mirisali na kredu i na mokre kabanice i na onu specifičnu institucionaliziranu tugu koja se taloži u prostorima gdje su generacije mladeži sjedile i čekale da prođe.

Mia je imala ocjene koje su bile dovoljno dobre da se ne razgovara s njom, ali ne dovoljno dobre da bi bile pohvale. Bila je u tom sivom prostoru između — gdje si dovoljna da te ne zovu u ured, ali ne dovoljno izvrsna da bi te primijetili na pozitivan

način. Taj sivi prostor bio je paradoksalno najsamostalniji — nitko te ne traži, nitko te ne nadzire, možeš biti nevidljiva i slobodna u toj nevidljivosti.

Profesor Ihor bio je iznimka. Predavao je povijest na način koji je ostavljao dojam da mu ta povijest zaista nešto znači — kao da nije prezentacija podataka nego svjedočenje o nečemu što je živo. Jednom je rekao rečenicu koja je ostala u Mii: "Nije bitno što ste naučili. Bitno je što vam ostane kad zaboravite sve što ste naučili." Mia je to zapisala u bilježnicu i podvukla dvaput.

Ali profesor Ihor bio je jedan sat tjedno i škola je bila trideset dva sata tjedno i trideset jedan sat od toga bio je onaj posao koji se naziva obrazovanjem, a koji je zapravo trening sukladnosti. Sjedite ovako. Odgovarajte ovako. Razmišljajte u ovim kategorijama. Budite u ovim okvirima.

Mia nije mogla. Ne iz pobune — pobuna pretpostavlja svjesnu opoziciju prema definiranom neprijatelju, a Mia nije imala neprijatelja, imala je samo gustoću tog prostora koja je sva pritiskala prema van. Nije mogla sjediti u klupama i slušati satove koji su govorili o stvarima koje su bile apstraktne dok je vani bio Kijev koji je bio konkretan i živ i pun svega što nije bila učionica.

Izostanci su počeli u trećem razredu. Jedan tjedan. Dva. Povremeni, ne sustavni — dovoljni da roditelje pozovu u školu, ali ne dovoljni da se izgubi razred. Valeria je bila na razgovoru s razrednom nastavnicom i kući se vratila s onim izrazom koji je bio između brige i ljutnje, i rekla je Mii: "Profesor kaže da si pametna, ali da ne koristiš potencijal."

"Znam," rekla je Mia.

"Mia — to nije odgovor."

"Znam da znam i znam da ne koristim. Oboje je točno. Koja informacija ti nedostaje?"

Valeria ju je gledala s onim izrazom koji nije znala čitati — bila je u njemu i zbunjenost i nešto poput poštovanja i nešto poput straha. "Zašto?" pitala je napokon.

"Jer me ne zanima što predaju," rekla je Mia.

"A što te zanima?"

Mia je bila tiha. To je bila jedina poštena rečenica u razgovoru i nije imala odgovor koji bi bio točan. Nije znala što je zanima, znala je samo što je ne zanima. I ta razlika — između ne znati što hoćeš i znati što ne hoćeš — je ogromna i tinejdžeri koji su ondje ne vide je uvijek.

"Ne znam," rekla je Mia.

Valeria je otišla.

Razgovor je bio završen.

2.

Kira i Kijev noću

Kira Savčenko pojavila se u Mijinim godinama poput ključa koji stoji pred bravom cijelo vrijeme, a ti nisi znala da tražiš ključ. Imala je devetnaest, cigaretu u kutu usana, izraz koji je Mia tada čitala kao cool, a koji je zapravo bio zasićenost — ona zasićenost odrasle osobe koja je naučila da ono što su obećavali ne vrijedi koliko tvrde.

Kira nije išla u školu. Nitko nije znao čime se točno bavi, osim da uvijek ima novca i cigareta i uvijek nekoga uz sebe. To je Mii tada izgledalo kao sloboda.

"Ti si previše živa za taj vaš Obolonski," rekla joj je Kira jedne večeri dok su sjedile u parku. "Žene poput tebe guše se u takvim kućama."

"Kakve žene?" upitala je Mia.

"One koje osjećaju previše," rekla je Kira. I ta rečenica ušla je u Miu kao ključ u bravu. Nitko joj nikad nije rekao da je ono što osjeća previše zapravo vrlina. Svi su joj govorili da je mana.

Kijev noću bio je drugi grad.

Taj grad koji je Mia počela upoznavati u jesen dvije tisuće, dok je njezin razred pisao testove iz kemije, bio je grad koji Valeria Bondarenko nije znala da postoji. Grad bučnih barova u podrumima, noćnih klubova s glazbom koja je tukla u prsa, tržnica koje su radile do zore i nudile sve što je legalni svijet odbijao prodati otvoreno.

S Kirom i njezinim krugom Mia je počela izlaziti. Prvu večer samo su pili — jeftinu votku iz plastičnih čaša, stojeći uz zvučnik u nekom podrumskom baru u Podilu. Mia se napila brže nego što je očekivala i buka i svjetla i smijeh oko nje stopili

su se u nešto ugodno i mutno. Sljedeće jutro ustala je s glavoboljom i osmijehom na licu koji majka nije razumjela.

"Gdje si bila?" pitala je Valeria, gledajući je iznad naočala za čitanje.

"Kod prijateljice," rekla je Mia. Laž je bila lagana poput disanja.

Valeria je gledala malo dulje, s onim izrazom koji je bio nadomak pitanju, ali nikad dovoljno blizu da bi se pitanje zaista izgovorilo. Onda se okrenula i otišla. To je bila tipična komunikacija obitelji Bondarenko.

Tjednima su izlasci bili samo to — votka, glazba, smijeh do kasno. Mia je bila sretnija nego što je pamtila da je ikad bila. Bila je to vrsta sreće koja dolazi od slobode, od osjećaja da si napokon u pravom tijelu na pravom mjestu, makar to mjesto bilo podrumski bar s prokišnjavajućim stropom.

Droga se pojavila polako, kao što se uvijek pojavljuje — ne iznenada, ne dramatično, nego tiho, kao da je uvijek bila prisutna, samo nisi gledala u pravom kutu.

Jedne noći, dok su sjedili na krovu neke zgrade u Podilu i gledali kijevske krovove, Kiril — jedan od Kirinih prijatelja, visok, mršav, s dubokim glasom — izvadio je malu srebrnu foliju i zagrijao je upaljačem. Dim koji je izlazio bio je bijel i sladak.

"Amfetamin," rekao je. "Hoćeš?"

Mia je gledala u foliju u njegovoj ruci. U sebi je osjetila onaj isti impuls koji je osjećala pred svakom zabranjenom stvari — onaj vučeni nemir koji je govorio: i što? Što može biti gore od onoga što već jest?

"Da," rekla je.

Dim je bio gorak i topao i ušao je u njezina pluća kao nešto što je dugo čekala, a nije znala da čeka. Efekt je stigao polako, pa brže, pa odjednom — val topline koji

je krenuo od prsa prema gore, prema licu, prema zatiljku, i onda nešto poput tihe eksplozije unutar glave. Sve misli najednom jasne i brze i sjajne poput mokrog kamena na suncu. Smijeh je buknuo iz nje kao fontana i Kira se smijala uz nju i krovovi Kijeva izgledali su toliko prekrasno da je zamalo plakala.

"Dobro?" pitao je Kiril.

"Jako dobro," rekla je Mia. I to je bila istina — ona vrsta istine koja je bila i laž istovremeno, jer dobro je trajalo samo dok je trajalo, a ono što ostaje iza toga puno je dulje i puno tamnije. Ali toga još nije znala.

2a.

Kira i krug

Kirin krug se razvijao polako, kao i svaki krug koji postoji na marginama — ne dramatično, ne od jednog dana do drugog, nego postupnim dodavanjem elemenata koji su svaki bili nevin, a koji su zajedno stvarali nešto što nije nevin.

Kiril je bio reklamer — uvijek je nešto prodavao i uvijek je govorio da je "samo za ove naše", što je bio okvir koji je sve radio legitimnim u toj specifičnoj logici zajednice koja je dijelila zabranjeno. Oksana je radila u baru i znala je gdje je što i tko je tko i bila je neka vrsta informacijske centrale za taj dio Kijeva. Vasyl je bio periferalniji — dolazio i odlazio, uvijek imao nešto, uvijek ga netko tražio. Nitko nije govorio o tome čime se bave kao o poslu.

Mia je u ovom krugu bila nova i mlada i neiskusna na načine koje su ostali primijetili i koristili — ne zlonamjerno, nego onako kako koriste svaki resurs koji je dostupan. Bila je lijepa na način koji privlači pažnju i koji je u tim prostorima bio valuta. Imala je hrabrost koja je dolazila iz neiskustva, što je opet vrsta resursa u ekonomiji rizika.

Prvu tabletu Valiuma dala joj je Oksana jedne noći kad je Mia imala jednu od onih tjeskoba koje dolaze bez razloga, ili s razlogom koji je suviše kompleksan za locirati. "To te smiri," rekla je Oksana. I smirilo je. Ta tiha, meduzi slična tišina u glavi bila je nevjerojatna stvar — kao da je netko isključio pozadinski šum koji je uvijek bio prisutan i koji je Mia mislila da je normalan, a koji eto nije bio normalan, samo je bio sveprisutan.

Valium je postala njena stvar — ne svaki dan, ne opasno, samo katkad. Katkad kad je tjeskoba bila prevelika, katkad kad je noć bila dugačka, katkad samo da zaspi. Amfetamin je bio za suprotno — za dan koji je trebao biti brz i produktivan i kad je tijelo htjelo ostati u krevetu.

Ta kombinacija — uzbuditi kad treba biti uzbuđena, smiriti kad treba biti smirena — bila je privremena i destruktivna i djelovala je. I u to "djeluje" ugradila se ovisnost, tiho, bez ceremonije.

Mia je u tim tjednima i mjesecima bila sretnija nego ikad. Nije to bila laž — bila je to stvarna sreća, kratka i kemijska i nedostatna, ali stvarna. I ta stvarnost je bila problem jer je bila jedina stvarnost koja je bila dostupna i koja je bila bolja od svega što je imala bez nje.

3.

Bijeg

Noć kada je otišla pamtit će zauvijek po mirisu — majčinog parfema koji je lebdio hodnikom, parfema koji je bio pretežak i koji je Mia uvijek doživljavala kao simbol svega što joj u toj kući nije odgovaralo.

Bilo je to u prosincu dvije tisuće. Vani je padao snijeg — onaj kijevski snijeg koji je prljaviji nego što bi trebao biti, koji se skuplja u sivim gomilama uz rubnjake i traje tjednima kao loša uspomena. Temperatura je bila minus osam.

Uzela je malo: ruksak s dvije promjene odjeće, džemper koji je Artemu bio omiljen jer je govorio da joj tirkizna boja stoji, malu fotografiju — Mia i Artem u vrtu, ljeto, oboje se smiju — i novac koji je godinama skupljala od džeparca.

Artem je spavao. Ušla je u njegovu sobu tiho i stajala je uz krevet gledajući ga. Spavao je na boku s rukom ispod obraza, dječački, mirno, na licu onaj izraz apsolutne predanosti snu koji imaju samo djeca i stari.

Željela mu je nešto reći. Nešto važno. Da ga voli. Da se neće zaboraviti. Da će se jednom vratiti.

Nije rekla ništa. Nije htjela ga probuditi. Nije htjela vidjeti njegovo lice kada shvati što se događa.

Ostavila mu je poruku ispod jastuka — uvijek su si ondje ostavljali tajne poruke: Odlazim. Ne boj se. Pišem čim stignem. Volim te, Artem. Čuvaj se. — Tvoja Mia.

Bila je to laž u jednoj rečenici. Nije pisala. Godinu i pol nije pisala.

Izašla je kroz kuhinjska vrata. Prešla dvorište. Otvorila metalna vrata na ogradi. Snijeg joj je pao u kosu odmah.

Okrenula se i pogledala kuću još jednom. Bila je tiha i tamna, samo je u hodniku gorjelo slabo svjetlo koje je Valeria uvijek ostavljala upaljenim.

Nije se više okrenula.

3a.

Oksana — što je rekla

Oksana je jednom rekla nešto što je Mia tada smatrala ciničnim, a što je kasnije razumjela kao jedan od najtočnijih uvida koji je čula u tom periodu.

"Svaka djevojka u ovom gradu koja izgleda kako ti izgledaš i koja nema novca ima jednu opciju," rekla je Oksana. Bila su tri sata ujutro u njezinom stanu i pile su čaj koji je bio jako jak i Oksana je bila sva užasno umorna, ali ona vrsta umora koji dolazi od predugog rada, ne od predugih noći.

"Jednu opciju?" pitala je Mia.

"Da upotrijebi ono što ima." Kratka stanka. "Tijelo je jedini kapital koji djevojke poput nas imaju bez početnog ulaganja. Sve ostalo — obrazovanje, veze, novac — treba nešto unaprijed. Tijelo ne treba ništa unaprijed."

"To je..." Mia je tražila pravu riječ.

"Točno," rekla je Oksana. "To je točno. Nije lijepo, ali je točno. I bolje je znati nego se iznenaditi."

Mia je mislila o tome dugo nakon tog razgovora. Mislila je o Valeriji koja je imala ordinaciju i koja je imala obrazovanje i koja je imala kapital koji Mia nije imala. Mislila je o Dmytri koji je bio inženjer i koji je imao kapital koji Mia nije imala. I mislila je o sebi — osamnaestogodišnjaka u Kijevu bez novca i bez plana i s tijelom koje je prema Oksaninoj logici bio jedini resurs koji ima bez početnog ulaganja.

Nije se složila. Ali nije ni odbacila.

I to odbijanje da odbaci — ta otvorenost prema ideji koja je bila mračna — to je bila jedna od onih raskrsnica koje prepoznaješ tek mnogo kasnije, tek kad gledaš unazad i vidiš gdje si skrenula.

4.

Ulica

Kira je otvorila vrata svog stana u tri ujutro bez iznenađenja, kao da je čekala. Stan je bio mali, u Solomjanskom, treći kat bez lifta, mirisao je na dim i jeftini osvježivač zraka.

Prvih tjedan dana Mia je spavala na kauču i pratila ritam koji nije bio njezin — buđenje u jedanaest, kava, cigareta, mobitel, povremene poruke i dolasci raznih osoba s raznim vrećicama. Nitko nije postavljao pitanja. Nitko nije objašnjavao ništa. Bio je to ekosustav koji je imao vlastita pravila, a jedno od temeljnih pravila bilo je: ne pitaj previše.

Novac je bio problem od prvog dana. Osamdeset sedam hrivna i dvanaest dolara otopilo se brže nego zimski snijeg — jedna noć vani, hrana, par cigareta. Kira je rekla da "to riješimo", ali Kirino "riješimo" imalo je vlastite rokove koji nisu nužno odgovarali stvarnoj potrebi.

Oksana — devetnaestogodišnja djevojka koja je radila u nekom baru — bila je izravnija.

"Moraš zarađivati," rekla je jednog poslijepodneva. "Ne možeš živjeti od zraka."

"Znam," rekla je Mia.

"Kiril može srediti da radiš u baru. Konobarica ili šankerica. Nije loše."

Bar se zvao Parus i bio je u Podilu, u podrumu zgrade koja je odavno trebala renovaciju. Vlasnik, debelih prstiju punih prstena, platio je konobaricama sedam hrivna na sat plus napojnice. Dao joj je uniformu — kratku crnu suknju i bijelu

košulju koja je bila par veličina premala. "Bolje za biznis," rekao je. Mia je prihvatila bez komentara. Trebala je novac.

Prve noći za barom sjedio je muškarac koji je ponudio sto hrivna ako mu "napravi društvo" poslije radnog vremena. Mia je odbila. Odbila je i drugu noć i treću. Četvrte noći vlasnik ju je pozvao u ured i objasnio joj da je ta vrsta "pružanja usluga" sastavni dio njegova posla i da djevojke koje odbijaju "ne odgovaraju profilu."

Izgubila je posao.

I onda je počelo ono pravo siromašenje — ne bijeda filmova, dramatična i jasna, nego ta siva svakodnevna bijeda koja nema dramatičan trenutak nego samo postupno sužava prostor u kojemu živiš. Katkad je spavala kod Kire, katkad kod Oksane, katkad — u najtežim noćima — na klupi u parku, umotana u sve što je imala, s otvorenim ušima i sa strahom koji je bio tih i stalan poput huke ventilatora.

Amfetamin je bio jeftin. Dva-tri puta tjedno, pa svaki drugi dan, pa svaki dan. Nije to bio hedonizam — bila je to aritmetika preživljavanja. Amfetamin gasi apetit i kad nemaš hrane ponekad je lakše ne osjećati glad nego je trpjeti. Amfetamin daje energiju i kad su noći duge i hladne i prazne ponekad je lakše biti uznemirena od stimulansa nego uznemirena od tišine.

Valium je dolazio kao protutežu — benzodijazepini koji su prizemljili ono što je amfetamin raspuhao, koji su dali san kojeg drugačije nije bilo, koji su ugasili paničnu anksioznost pada. Zajedno, ta dva lijeka stvarala su krhku ravnotežu — ne dobru, ne zdravu, ali ravnotežu. Jedinu dostupnu ravnotežu.

Kijev noću je bio drugačiji od Kijeva koji je Mia poznavala. Bio je to grad koji je imao vlastitu ekonomiju boli — mjesta gdje se bol skuplja i prodaje, mjesta gdje odlazi kad postane prenosiva, mjesta gdje ostaje bez kuda. Mia je naučila sve te adrese. Naučila je koji barovi ne postavljaju pitanja, koji liječnici daju recepte bez

pregleda, koji parkovi su sigurniji noću od nekih krovova nad kojima nisi bila sigurna.

I Vasyl. Vasyl je uvijek bio negdje na rubu — onaj lik koji stoji na margini i koji ima nešto ali nikad te previše ne zahtijeva i koji je, u toj specifičnoj ekonomiji, bio neka vrsta posrednika između ulice i onog što je ulica nudila. Jedne noći, dok je Mia sjedila na klupi u parku s rupom u stomaku od gladi i pola tablete Valiuma koji su bili posljednji što je imala, Vasyl je sjeo pored nje.

"Znam jednu ženu," rekao je. "Kaže da si pametna i lijepa. Kaže da možeš zaraditi."

4a.

Prlja — prvi razgovor

Prlja je primila Miu sjedeći za kuhinjskim stolom s kavom i s cigaretom i s onim izrazom onoga tko je vidio dovoljno da ga ništa ne iznenadi, ali koji je ipak pažljiv jer nepažnja je luksuz koji si profesionalci ne smiju priuštiti.

Vasyl je bio u hodniku i Mia je imala onu vrstu mučnine koja dolazi od gladi i od nesigurnosti i od heroina koji je tražio svoju dozu i koji ju nije trebao čekati dulje.

"Vasyl kaže da si pametna," rekla je Prlja. Nije to bila pohvala.

"Vasyl zna malo o meni," rekla je Mia.

Prlja ju je pogledala. Taj kratki pogled koji odmjerava — ne ljepotu, ne tijelo, nego nešto unutarnje, neku procjenu karaktera koja je bila brža i točnija od svakog formalnog intervjua.

"Heroin?" pitala je Prlja direktno.

"Da."

"Koliko dugo?"

"Četiri-pet mjeseci."

"Svaki dan?"

"Da."

Prlja je pušila. "To je problem. Ovisna djevojka je nestabilna djevojka. Nestabilne djevojke su loša investicija."

"I tko vam je rekao da tražite stabilne?" rekla je Mia. "Ako tražite stabilne, tražite pogrešne djevojke."

Prlja je gledala u nju. I tada se nešto u njezinom izražaju promijenilo — ne osmijeh, ali nešto blago poput osmijehe, onaj mikrotren kad osoba koja je navikla procjenjivati naiđe na nešto što premašuje procjenu.

"Šezdeset posto," rekla je Prlja.

"Pedeset," rekla je Mia.

"Nema pedeset. Ima šezdeset ili nema ništa."

Mia je bila tiha. Rupa u stomaku od gladi. Treskavica u rukama. Vasyl u hodniku koji je čekao.

"Šezdeset," rekla je Mia.

Prlja je ugasila cigaretu. "Zapamti ovo: pravila postoje iz razloga. Ne kršiš pravila dok radiš za mene. Ako si pametna koliko misliš da jesi — razumjet ćeš pravila. Ako nisi — vidjet ćemo."

5.

Prlja

Prlja je upravljala s četiri sobe u Boryspivskomu — ne stan nego niz soba u stambenom bloku, s posebnim ulazom, posebnim zvoncem i posebnim pravilima. Šest djevojaka pod njezinim krovom, starosti između sedamnaest i dvadeset i šest, iz raznih dijelova Ukrajine.

Nitko nije znao njezino pravo ime. Bila je žena negdje oko četrdesete, krupna, s kosom boje rđe i s glasom poput turpije na metalu. Bila je ono što bi se, uz puno gorčine, moglo nazvati profesionalnom — imala je pravila, smisao za red i svojevrsnu logiku poslovanja koja je bila monstruozna, ali je funkcionirala.

Cijena za krov, hranu i zaštitu bila je jednostavna: šezdeset posto prihoda.

Mia je prihvatila. Nije imala izbora koji bi bio bolji od ovog.

Prvu noć plakala je u zahodu sa slavinom otvorenom da se ne čuje. Drugu noć nije plakala. Treću noć uzela je tabletu Valiuma od Prelje i spavala dvanaest sati bez snova.

Četvrta noć bila je kao svaka naredna — rad.

Bio je to tihi, hladan ritual koji Mia nije mogla nazvati ni jednom poznatom riječju jer nijedna poznata riječ nije bila napravljena za njega. Te noći prodala se prvi puta. Muškarac kojeg nije poznavala, soba koja je mirisala na cigarete i strah, i ona koja je te noći naučila ići u svoju unutarnju sobu i zaključati vrata i biti negdje drugdje dok je tijelo ostajalo ondje. Naučila je to tiho i brzo, kao što djeca nauče ne plakati u situacijama kad znaju da plakanje neće pomoći.

Artem. Mislila je na Artema koji je crtao zečeve u rubove novina. Na jablan u dvorištu. Na miris majčine kave ujutro. Na bilo što što nije bilo ovo. I noć je prolazila. I jutro je dolazilo. I ona je bila živa. To se zvalo preživljavanje.

Klijenti su bili razni. Neki su bili grubi i Mia je naučila prepoznati taj tip već pri ulasku u sobu — po načinu na koji su zatvarali vrata, po tome jesu li se okrenuli odmah ili su se trudili biti "pristojni" na uvodni način koji je bio katkad gori od direktne grubosti jer je produžavao neizvjesnost. Oni grubi koji su dolazili s jasnom namjerom bar su bili predvidivi.

Najgori su bili oni koji su mislili da imaju pravo. Koji su platili i koji su stoga smatrali da sve što za novac zatraže mora biti dano bez pitanja, bez granice, bez ni jednog trenutka u kojemu se ona može osjećati kao osoba. Ti su katkad postavljali zahtjeve koji su Miu ostavljali u zahodu naknadnih sat, zgrbljenu nad keramičkom školjkom, s tijelom koje je odbijalo biti mirno.

Prlja je katkad intervenirala — bila je dovoljno pragmatična da zna da fizički oštećena djevojka ne donosi prihod. Jednom je klijenta koji je Mii ostavio modrice na vratu istjerala bez povrata novca i rekla mu nešto što je Mia čula samo djelomično. Što je čula bilo je dovoljno. Prlja nije bila na njezinoj strani iz humanosti — bila je na njezinoj strani iz interesa. Razlika je postojala i bila je važna.

Heroin se pojavio u šestom tjednu.

Bila je to Larisa — djevojka od dvadeset i dvije, vitka, s fotografijom četverogodišnje kćeri Kalje skrivenom u plastičnoj vrećici ispod jastuka jer tkanina upija vlagu i fotografije se kvare. Jedne noći, dok su sjedile u kuhinji iza ponoći, Larisa je izvadila malu aluminijsku foliju.

"Samo jednom," rekla je. "Znaš li što to radi? Sav teret koji nosiš — nestane. Baš nestane. Na sat ili dva."

Mia je gledala foliju. U njezinoj glavi bio je dugi popis stvari od kojih bi htjela pobjeći — ne samo za sat ili dva, nego zauvijek. I rekla je: "Jednom."

Jednom je trajalo trideset sekundi — od trenutka kad je dim ušao u pluća do trenutka kad je tijelo postalo toplo i teško i dobro i sve zlo u glavi se rastopilo kao vosak na vatri. Ostala je samo ona, Mia, u tihoj baršunastoj tami, bez prošlosti i bez budućnosti, samo u tom jednom savršenom trenutku.

Sljedećeg jutra povraćala je u zahodu, tresla se, bila hladna i znojila se i bila je sigurna da umire.

Tjedan dana je izbjegavala heroin. Tjedan i pol. Deset dana. Trinaest.

A onda je bila jedna noć koja je bila osobito loša — klijent koji je bio onaj tip muškarca kojemu je vladanje jedinom moći koja mu je u životu ostala bio jedini razlog dolaska. Koji je uzimao što je htio onako kako je htio, s onom ravnodušnošću prema boli drugoga koja je bila gore od bijesa jer je bijes barem nekakav odnos, barem neko priznavanja nečijeg postojanja — a ova ravnodušnost bila je potpuno nijekanje. Mia je sjedila u zahodu na hladnim pločicama i gledala u zid i osjećala kako se nešto u njoj lomi. I tada je izašla u kuhinju i Larisa je bila ondje i folija je bila ondje i Mia je rekla samo: "Daj mi."

I Larisa je dala. I tama je bila ista kao prošli put — topla i baršunasta i savršena.

Za dva mjeseca to je bilo četiri do pet puta tjedno. Za tri mjeseca svaki dan. Za četiri mjeseca to je bilo nešto bez čega tijelo nije znalo kako funkcionirati. Postala je svjesna da je ovisnik.

Ovisnost nema dramu. Ne dolazi s fanfarama. Dolazi polako, tiho, kao spor val koji diže razinu vode za centimetar dnevno dok jednog dana ne primijetiš da voda dolazi do prsa i pitaš se kada se to točno dogodilo.

5a.

Noć s onim klijentom

Bila je srijeda, kasna noć, klijent kojeg Mia nikad nije vidjela ranije i kojeg nikad više nije vidjela — bio je to onaj tip prolaznika koji se pojavljuje u prostorima poput Prljina, koji ne dolazi redovito nego povremeno, koji je uvijek odan plaćanju ali čija su namjere teže predvidljive od onih koji dolaze redovito jer redovitost ima naviku i navika ima okvir.

Mia je ušla u unutarnju sobu i zaključala vrata i bila je ondje — u vrtu, s Artemom, s jablanom.

Ali ovaj klijent nije bio onaj tip koji prihvaća mentalnu odsutnost. Bio je onaj tip koji ju je zahtijevao kao afirmaciju — koji je trebao odgovor na svaki čin, koji je trebao vidjet da je prisutna, i čije bi primjećivanje njezine odsutnosti aktiviralo nešto grozno u njemu.

Mia je morala biti tu.

To je bila jedina noć u tim prvim tjednima u kojoj je unutarnja soba bila nedostupna. I to je bila jedina noć u kojoj je Mia razumjela razmjer onoga u što je ušla — ne kao apstrakcija, nego kao fizička, konkretna, neporeciva stvarnost.

Soba je mirisala na cigarete i na jeftini aftershave i na nešto metalno što se ne može opisati, samo prepoznati. Plafon je imao jednu jedinu žarulju bez abažura koja je bila previše bijela i previše blizu.

Mia je gledala u tu žarulju.

Potiskivala je pa parajuću bol.

Nije se mogla zaključati u svoju sobu, u svoju psihičku izolaciju. I bila je ondje.

U potpunosti.

A zatim je klijent otišao.

I Mia je bila u zahodu na hladnim pločicama i slavina je bila otvorena na punu i voda je bila hladna na licu i neka stvar u njoj — neka zasebna, izolirana stvar koja je bila tajna čak i od sebe — srušila se s polica na kojima je stajala i razbila se bez buke.

Nije to bio kraj. Bio je to kraj početka.

Otišla je po foliju.

I Larisa joj je dala.

I noć je postala baršunasta i topla.

I jutro je došlo.

I ona je bila živa.

6.

Djevojke

U Prljinom stanu bile su Olena, Larisa, Halia i još dvije djevojke čija su se lica s vremenom stapala u jedno jer su sve imale isti izraz — onaj izraz koji Mia nije mogla opisati riječima nego samo osjetiti kad bi ga vidjela: zaleđeno čekanje.

Olena iz Lvova imala je plan. Bila je ona rijetka vrsta koja je zadržala plan čak i ondje — plan koji je bio konkretan i koji je nosila poput kompasa. "Tri-četiri mjeseca," govorila je. "Skupim deset tisuća hrivna. Platim stan u Lvovu. Nađem normalan posao. Uzimam sina Danylu natrag." Govorila je o tom planu s takvom sigurnošću da je Mia ponekad gotovo povjerovala u njega. Danyla je bio kod bake u Lvovu, tri godine, i Olena mu je slala novac svaki tjedan, uredno, poput plaće.

"Radiš bez prestanka nekoliko mjeseci i skupiš deset tisuća?" pitala je Mia jedne noći.

"Izračunala sam," rekla je Olena. "Uzimam šezdeset posto zarade u ruke. Iz toga štedim. Jedem malo, ne kupujem, štedim."

"I onda što? Odeš bez Prljina znanja?"

Olena je šutjela kratko. "Prlja zna. Ugovorile smo." Pauza. "Prlja nije loša žena, Mia, to moraš znati. Ona je jedino što stoji između nas i pravog pakla. Vidjela sam pravi pakao — Lena koja je otišla s onim tipom koji joj je obećao posao u Čehiji. Nestala. Godinu dana nitko ne zna ništa."

"Pravi pakao," ponovila je Mia tiho.

"Da. Mi barem znamo gdje smo."

Barem znamo gdje smo. Mia je tu rečenicu pohranila. Geografija sigurnosti je ponekad jedino što imaš.

Larisa je bila drugačija — bistri um koji je shvaćao zamku savršeno jasno, ali koji je u toj jasnoći pronašao neku vrstu mira. Govorila je o Kalji svaki put kad bi Mia pitala, a katkad i bez pitanja — o konjima na zidu i o trčanju i o tome kako djeca rastu dok ih nisi gledala.

"Skupiš sedamdeset posto od plana i Prlja te pušta?" pitala je jednom Mia.

"Kaže da hoće," rekla je Larisa. "Ili barem se ponaša kao da hoće. Što ti je sve od toga što imaš ponekad."

Bio je to sustav koji je bio dovoljno inteligentno dizajniran da daje minimalne nade — dovoljno labave niti da ih se možeš hvatati, jer bez tih niti nema razloga ostati, a bez razloga ostati nastaje nered koji je Prelji bio nepraktičan.

Prlja je jednom, u jednom onom kasnovečernjem raspoloženju koje je dolazilo s votkom i s tišinom, rekla Mii nešto što je ostalo s njom godinama.

"Ti si previše čista za ovo," rekla je. Nije to bio kompliment. Bila je to konstatacija.

"Nisam bila čista ni kad sam ušla," rekla je Mia.

"Bila si. Samo nisi znala." Prlja je zapalila cigaretu. "Čistoća nije nevinost. Čistoća je kada još uvijek vjeruješ da postoji razlika između tebe i ovoga. Da si ti nešto, a ovo je nešto drugo. Kad ta razlika nestane—" Odmahuje rukom. "Onda postaneš ja."

Mia je gledala u Prelju. U ženu koja je jednom, u nekom drugom životu, možda imala onu istu čistoću o kojoj govori.

"Čuvaj tu razliku," rekla je Prlja.

Mia je čuvala razliku. Godinama. I to je bio, na kraju, razlog zašto je preživjela s nečim što je i dalje bila ona.

6a.

Larisa — Kalja

Larisa je govorila o Kalji na način koji je bio specifičan — ne nostalgično, ne sentimentalno, nego precizno, kao da gradi mentalni model koji mora biti točan da bi bio koristan. Govorila je o detaljima: Kalja voli konje, Kalja ima poster na zidu kojeg je nacrtala sama crvenim flomasterom jer nije imala sliku, Kalja se boji grmljavine ali ne smije to pokazati jer su djeca u vrtiću rekla da je beba ako se boji.

"Zna za tebe?" pitala je Mia jedne noći.

"Zna da sam daleko i da radim," rekla je Larisa. "Zna da šaljem novac. Baka joj kaže — mama šalje novac da možeš jesti. I Kalja kaže — kad mama dolazi? I baka kaže — kad može. I Kalja prihvaća to jer je četiri godine i jer djeca koja su naučena prihvaćati prihvaćaju."

"I to te ne razbija?"

Larisa je bila tiha. "Da. Ali me i drži. Paradoks." Kratka stanka. "Ako se razbijem, ne pišem, ne šaljem novac, ne skupljam za povratak. Dakle ne smijem se razbiti. Dakle to što me razbija je ono što me drži."

Mia je mislila o tome. O paradoksima preživljavanja. O tome kako bol koja te lomi može biti ista bol koja te drži u jednom komadu.

"Skupiš dovoljno i odeš?" pitala je.

"Skupiš dovoljno i odeš," potvrdila je Larisa.

"A ako Prlja ne pusti?"

Larisa je pogledala Miu s onim izrazom koji je bio mješavina umora i neke čvrste pragmatičnosti. "Tada ću napraviti nešto drugo. Ali mislim da će pustiti — jer pustiš li djevojku koja je ispunila dogovor, ostale ostaju jer misle da i one mogu

ispuniti dogovor. Ne pustiš li — ostale bježe. Prlja je pametna, Mia. To je njezin problem i njezino rješenje."

Prlja je bila pametna. Mia je to prihvatila. Pametno zlo je opasnije od glupog jer nema slabih točaka koje dolaze s gluposti.

7.

Andriy

Andriy se pojavio u listopadu — lijepi muškarac koji je bio previše uredan, previše gladak, previše siguran u sebe, sa smiješkom koji je uvijek bio na pravom mjestu i s pričom koja je uvijek bila prilagođena slušatelju. Mia ga je primijetila prvi put u Prljinom dnevnom boravku, gdje je sjedio i razgovarao s Prljom o "novim lokacijama" i "kapacitetima" dok su Larisa i Mia bile u kuhinji i mogle čuti kroz tanka vrata.

"Koji kapaciteti?" šaptala je Mia.

"On je prijevoz," rekla je Larisa bez iznenađenja. "Gore-dolje s djevojkama. Balkanska posla."

Tjednima je Andriy dolazio i odlazio, uvijek razgovorljiv, uvijek s prikladnom pričom. Jedne noći, dok je sjedio za barom gdje je Mia radila, rekao joj je ravno što nudi.

"Firma koja zapošljava djevojke u noćnim klubovima na Balkanu," rekao je. "Ne ono što misliš." Blago zgražanje pri riječima koje nije izgovorio. "Hostese, plesačice, animatorice. Između petsto i tisuću njemačkih maraka mjesečno. Plus smještaj, plus hrana. Plaćamo i put."

Tisuću maraka. Mia je izračunala u hrivnama — to je bilo više nego što je zaradila u tri mjeseca kod Prelje, čak i bez njezina reza.

Sjećala se Olenine rečenice: barem znamo gdje smo. Sjećala se nestale Lene.

Ali sjećala se i tih noći u zahodu na hladnim pločicama.

I te noći, u četiri ujutro, dok je sjedila u hodniku s tabletom u ruci i s rupom u glavi koja je tražila heroin, nazvala je Andriya.

"Mia?" rekao je. Čula je u pozadini glazbu, smijeh.

"Da. Idem." Rekla je to kratko, bez emocije, poput poslovne odluke.

"Sjajno," rekao je Andriy. I tada — na sekundu, manje od sekunde — u njegovu glasu bila je nijansa koja nije bila radost ni profesionalnost, nego nešto treće, nešto teže i tamnije. Poput kratkog reza koji zatvorite prstom prije nego ste sigurni da ste ga osjetili.

Mia je spustila slušalicu. Sjedila je u hodniku i bila je tiha. U glavi su joj bili Larisa, Artem, tisuću maraka i ta nijansa u Andriyevu glasu. Nije nazvala natrag.

Idući tjedan, s dvije torbe i bez dokumenata — Andriy je rekao da će im srediti papire, "procedura firme" — Mia Bondarenko napustila je Kijev. Nije se okrenula.

7a.

Andriy — detalji ponude

Tjedni u kojima je Andriy gradio svoju ponudu bili su tjedni majstorske manipulacije koja je bila nevjerojatno precizna jer je bila personalizirana.

Andriy je znao — iz razgovora, iz promatranja, iz onoga što su mu Vasyl ili Kira rekli — što Mia želi i što Mia ne želi. Znao je da ne želi više Prljin stan i Prljin ritam i tu specifičnu vrstu zarobljenosti koja nije imala zidove ali je imala gravitaciju. Znao je da želi novac i slobodu i bijeg od heroina koji je sada bio teret a ne rješenje. Znao je da je inteligentna i da inteligentne osobe treba nagovoriti logikom, a ne emocijom.

I konstruirao je ponudu koja je odgovarala točno na ono što je Mia htjela.

"Balkanski klubovi plaćaju bolje od kijevskih," govorio je. "Jer ima međunarodnih klijenata. Europljani plaćaju europske cijene. Ti ovdje radiš za hrivne. Tamo radiš za marke."

"I firma plaća?" pitala je Mia.

"Firma plaća put, smještaj, hranu. Zarađuješ na čisto." Kratka stanka. "I Bosna nije daleko. Ako ne valja, možeš se vratiti."

Možeš se vratiti. Ta rečenica je bila ključna i bila je lažna i obje su strane to znale na različitim razinama — Andriy svjesno, Mia negdje duboko ispod svjesnog, ondje gdje je znanje bez dokaza.

"Kakva je priroda rada?" pitala je direktno.

Andriy je gledao u nju s onim blagim izrazom koji je bio majstorski jer nije bio poricanje. "Noćni klub. Animatorica, hostesa, plesačica. Ne više od toga ako ne želiš." Pauza. "Ne tjeram nikoga. Svaka djevojka ima slobodu postaviti granice."

Svaka djevojka ima slobodu postaviti granice. Ta rečenica je zvučala istinito jer je bila formulirana da zvuči istinito. I Mia je znala da je formulirana da zvuči istinito. I ipak je čula ono što je htjela čuti.

Jer alternativa je bila Prlja. I Prlja je bila sigurno zatočeništvo. A ovo je bila moguća sloboda.

I Mia je nazvala.

Noć je bila hladna, minus osam i Mia je stajala na tramvajskoj stanici i čekala tramvaj koji će ju odvesti prema Andriyevu autu koji je bio na dogovorenom parkiralištu u Darnitsi.

Kofer je bio u lijevoj ruci — mali, onaj tip kofera koji je zapravo velika torba s tvrdim dnom, kupljena od Oksane za petnaest hrivna, stara ali funkcionalna. Unutra: dvije promjene odjeće, toaletni pribor koji je bio minimalan, fotografija

Artema u unutarnjem džepu jakne, sveska s bilješkama koje je pisala zadnjih tjedana — o onome što je čula o Balkanu, o gradovima, o jezicima, o tome što bi moglo biti korisno.

Tramvaj je dolazio. Mia je pogledala prema ulici na Obolonskom — ili prema smjeru gdje je bila ulica, jer u mraku se samo naslućivao redoslijed zgrada. Negdje ondje je bila kuća. Negdje ondje je spavao Artem.

Tramvaj je stao. Vrata su se otvorila. Mia je ušla. I tramvaj je vozio dalje kroz noćni Kijev koji je bio siv i prazan i koji je sada bio pozadina, ne scena. Andriy je bio uz auto i pušio je i mahao kada ju je vidio.

"Mia. Dobro jutro."

"Dobro jutro," rekla je Mia. I to je bila laž jer jutro nije bilo dobro, ali svako jutro koje krene je barem jutro, i barem je počelo.

DIO DRUGI

PUT

Proljeće 2001.

8.

U automobilu

U automobilu su bile još tri djevojke osim Mie.

Nataša, dvadeset i jedna, iz Harkova — visoka, crvenokosa, s licem koje je uvijek djelovalo kao da razmišlja o nečemu tužnom. Imala je sestru u Belgiji koja je radila kao frizerka i rekla joj da "na Zapadu je bolje." Nataša je to govorila kao mantru, ali u njezinim očima bila je sumnja u ono što je izgovarala.

Saša — kratko ime, kratka djevojka, devetnaest godina, iz Dnjipra, tamnih očiju, s tetovažom sunčanice na gležnju. Govorila je malo. Kad bi progovorila, bila je direktna i bez ukrasa, poput rezanog kamena koji ne traži da ga se poliše.

Tatjana, dvadeset, iz Nikolajeva — bila je ona koja je pričala o baki. Baka koja je preživjela rat na divljem luku i kiselici, baka koja je sadila ružmarin uz ogradu jer "ružmarin tjera nevolju", baka čije su mudre rečenice bile Tatjanin kompas u svakoj situaciji u kojoj Tatjana nije imala svog kompasa. U njezinim pričama bila je jedna čistoća, jedna neobranjiva toplina koja je Mii bila gotovo bolna za slušati — jer ta toplina je bila sve ono što su obje izgubile.

Za volanom je bio Andriy i na suvozačevu sjedištu šutljivi Vasja — mišićav, s bradom od tjedan dana i s očima koje su sve vidjele, ali ništa pokazivale.

Andriy je bio razgovorljiv. Pričao je o odredištu, o klubu, o smještaju, o dobrim zarađivanjima. Djevojke su slušale. Mia je gledala kroz prozor.

Kijev se odmaknuo u sivi horizont. Ravnica Ukrajinskoga stepa rastezala se u beskraj, bijela od preostalog snijega, pljosnata poput papira. U sedmom satu vožnje Andriy je primio poziv. Vozio je i govorio kratko i tiho i pri kraju razgovora Mia je čula kroz buku motora: "...četiri, da... do granice... sve u redu..."

Četiri.

Bile su četiri djevojke u autu. Mia je gledala u Andriyev zatiljak i mislila: on je netko kome smo "četiri". Netko tko nas broji i prikazuje i dostavlja. Saša je pogledala Miu. Kratki pogled koji je rekao: i dalje smo ovdje i još uvijek idemo i što ćemo s tim. Mia je okrenula pogled prema prozoru.

Molile su se autohtono i nesvjesno — nije to bila molitva riječima nego ona primitivna mentalna radnja kojom tijelo priziva nešto veće od sebe kad osjetilo da samo nije dovoljno.

9.

Granice

Granica između Ukrajine i Moldavije bila je u noći beznačajna linija — žičana ograda, cesta od blata i leda, granični policajac koji je spavao u kabini i koji se probudio tek kad mu je Vasja pokucao na staklo i pružio mu nešto u ruci što Mia nije vidjela, ali što je dovoljno jasno reklo sve.

Policajac je pogledao u automobil. Pogledao ih je redom s onim pogledom koji Mia odavno poznaje — onaj koji gleda na žene poput inventara, koji procjenjuje i katalogizira i koji ne vidi ljude, nego stavke na popisu.

Rampa se podigla. Prešli su.

Negdje u noćnoj Moldaviji, dok su Nataša i Tatjana spavale, Saša je rekla tiho Mii: "Ti ne vjeruješ u ovo."

"Ne," rekla je Mia jednako tiho.

"Ni ja." Kratka stanka. "Ali idem."

"Zašto?"

"Jer Dnjipro nema ništa. Moja sestra je otišla u Australiju i zaboravila je da postoji. Otac radi u fabrici koja kasni s plaćom svaki tjedan. Mama je umorna na način koji ne prolazi." Kratka stanka. "Ova opcija je loša. Ali je jedina opcija. Imati jednu lošu opciju bolje je od nemati nikakvu."

"Možda je gore od nikakve," rekla je Mia.

"Možda," rekla je Saša. "Ali ne možeš znati dok ne odeš. I ja sam tip koji mora ići da bi znao."

Mia je gledala u Sašu. U tu kratku, tamnooku djevojku koja je bila pragmatična do mjere koja je bila i snaga i tužna osobina. Koja je računala cijenu svega i koja je prihvaćala cijenu jer je alternativa bila skuplja u drugoj valuti.

"Ako bude jako loše," rekla je Mia tiho, "zajedno idemo van." "Zajedno," rekla je Saša. I bila je tiha malo. "Ali ni jedna od nas to ne govori Tatjani naglas. Ona je takva da bi odmah počela planirati, a planiranje je opasno kad nisi sigurna da je plan moguć."

"Razumijem," rekla je Mia.

I razumjela je. I čuvale su plan između sebe, tih, kao sjeme koje ne smiješ zasaditi prerano jer ne možeš znati je li zemlja još spremna.

U Moldaviji su proveli tri noći u stanu koji je mirisao na vlagu i kuhani kupus. Mia se počela tresti oko ponoći prvog dana — groznica koja je dolazila u valovima, mišići koji su trzali bez njezine volje, tjeskoba koja se podizala u prsima. Tijelo je tražilo heroin kojeg nije bilo. Tatjana je sjela uz nju i tiho pričala o baki, o dvorištu, o ružmarinu — ne iz naivnosti, nego jer je instinktivno razumjela da glas koji priča nešto lijepo pruža neku vrstu sidra.

Andriy je drugog dana donio mali paket. Mia nije ni gledala, samo je pružila ruku. I sve se stabiliziralo. I sram koji je osjećala bio je velik poput sobe, ali je bio jedino što je mogla nositi — pa ga je sklopila i stavila u džep, tih i težak, kao kamen koji sam sebe ne može baciti.

U Bukureštu, u garaži s daskama umjesto kreveta, dok su ostale spavale, Mia je ležala budna i slušala Andriya koji je razgovarao s nekim rumunjskim čovjekom — brzo, tiho, melodičnim jezikom koji nije razumjela. Ali iz te melodije razumjela je bez da razumije jezik: ovo je transakcija. Ona je predmet transakcije. Ne žrtva, ne zaposlenik, ne osoba — predmet.

Iz Rumunjske su krenuli prema zapadu — prema Srbiji, a zatim dalje. Ovaj put kamion je bio manji, s kompartmentom ispod teretišta u koji su ih smjestili da

prijeđu granicu. Bio je to prostor koji je bio zamišljen za teret — taman, uzak, bez dovoljno zraka za stajanje uspravno.

Bilo ih je osam u kompartmentu — četiri djevojke i četiri žene iz moldavskog transporta koje su preuzete negdje između. Stisnute rame uz rame, noge isprepletene od nužde, s plastičnom bocom za nuždu u uglu i bez ikakve veze s vanjskim svijetom.

Tatjana je počela plakati tiho.

"Ne," rekla je Saša. Ne okrutno — samo čvrsto. "Šuti. Nema plakanja. Ako te čuju, loše je za sve nas."

Tatjana je grickala usnu i gutala suze. U tami, Mia je pronašla Tatjaninu ruku i stisnula je. Tatjana je stisnula natrag.

Granična kontrola trajala je dvadeset i pet minuta u kojima je svaki zvuk bio alarm: glasovi graničara, lajanje psa, koračanje teškim cipelama negdje blizu. Mia je zadržavala dah i onaj stari nagon preživljavanja radio je sam od sebe: ne miči se, ne diši glasno, budi nevidljiva. Pas je zalajao negdje — Mia je zaledila, jer pas može nanjušiti strah jednako kao i drogu, a one su bile prepune oba. Pas je prestao lajati.

Kamion se pokrenuo. U kompartmentu je bio jedan zajednički uzdah olakšanja koji se nije čuo, ali se osjetio — osam tijela koja su se istovremeno opustila za milimetar napetosti.

10.

Slavonska ravnica

Slavonska ravnica primila ih je jutarnjim svjetlom koje je bilo nisko i zlatno i koje je bacalo duge sjene drvoreda duž ceste.

Mia je gledala kroz procijep u dasci kombija kojim su ih vozili od mjesta prijelaza granice i pomislila: lijepo. Stvarno lijepo. Ova ravnica, ovi drvoredi, ovo jutarnje svjetlo — bili su lijepi neovisno o svemu. Ta ljepota je bila neutralna, nije bila za nju ni protiv nje. Samo je bila, i ta neutralnost je imala vlastitu čudnu blagost.

Zvonko je bio za volanom i pušio je, a na radiju je tiho svirala neka bosanska glazba — spora i melodična, neka stara ljubavna pjesma koja je mirisala na duhan i na nešto davno.

Saša je tiho pitala Miu: "Govorite li koji od ovih jezika?"

"Ne. Nataša?"

"Malo srpski," rekla je Nataša. "Razumijem nešto."

"Dobro," rekla je Saša. "Ti slušaš i pamtiš sve." To je bila jedina strategija koju su u tom trenutku imale — jedna od njih sluša i pamti. Informacija kao jedino dostupno oružje.

Kombi je vozio prema gradu.

Na ulazu je pisalo: Županja.

Nije znala ništa o tom gradu. Uskoro će.

DIO TREĆI

ŽUPANJA

Proljeće 2001.

11.

Vikendica

Vikendica je bila na periferiji grada, iza industrijske zone, na cesti koja se odvajala od glavne i nestajala u polju. Bila je to kuća od cigle, jednokatna, s podrumom, okružena zidom koji nije bio visok, ali je bio dovoljan. Iza zida bio je mali vrt koji je bio zarastao i zapušten, s travom suhom i žutom, s jednim starim orahom koji je bio jedina živa stvar u tom dvorištu.

Zvonko je otvorio kapiju ključem na velikom metalnom prstenu. Bio je to čovjek u pedesetima, ni visok ni nizak, s licem koje je izgledalo poput mape na kojoj su loše odluke ostavile otiske — bore duboke i neravne, oči sitne i iznurene, usnice tanke i uvijek blago skupljene poput čovjeka koji je naučio žvakati gorčinu bez grimase. Nosio je isti smeđi kaput svaki dan i mirisao na jeftine cigarete i na alkohol koji nije bio sasvim probavljen.

Unutra je kuća bila sumorna i vlažna. Zidovi s mrljama vlage u kutovima, linoleum na podu koji se podizao na rubovima, stari namještaj iz neke prošle dekade, zavjese žutosmeđe boje koje su blokirale svjetlo. Mirisalo je na zatvoren prostor, na cigarete, na kuhanu hranu od nekad.

Bile su dvije sobe u prizemlju, kuhinja, jedan zajednički zahod u hodniku. Podrum čija su vrata bila zaključana.

"Ovdje čekate," rekao je Zvonko. "Dva tjedna, možda i manje. Onda dalje."

"Dalje gdje?" pitala je Saša.

"Tamo gdje ste trebale ići. Brčko. Klub."

"Možemo li izaći?"

Zvonko je gledao Sašu s izrazom između iritacije i zabave. "Ne."

To je rekao bez emfaze, bez prijetnje, bez ukrasa. Samo Ne — jednako ravno i konačno kao da govori o vremenu.

"A dokumenti?" pitala je Mia.

"Kod mene. Sigurni su." I tada kratki osmijeh koji je bio gore od svake prijetnje. "Brinite se o sebi. Jelo dolazi jednom dnevno. Vode ima u slavini. Budite mirne i bit će dobro."

Otišao je. Čulo se kako zaključava ulazna vrata.

Mia je stala usred sobe i gledala u zid. Tatjana je sjedila na krevetu s rukama u krilu, s onim tihim ugašenim licem koje imaju ljudi kada shvate nešto za što do tog trenutka nisu imali ni jezik ni kategoriju. Saša je već istraživala prostorije — sustavno, bez panike, kao inženjer koji procjenjuje oštećenja.

"Prozor na katu nema rešetaka," rekla je tiho kad se vratila. "Ali kat je visok. Sa ozljedom ne dolazimo daleko."

"Dokumenti," rekla je Mia. "Bez dokumenata ne možemo ništa."

"Znam. Treba naći gdje ih drži."

Bile su tihe. Iz daljine, jedva čujno, prolazio je automobil — zvuk koji je bio norma, civilizacija, svakodnevni život koji se odvijao negdje s druge strane zida od cigle. Tako blizu. Tako daleko.

11a.

Vikendica — dan po dan

Dani u vikendici imali su vlastitu strukturu koja je bila grubo nasilje nad pojmom dana.

Jutro: Zvonko bi ostavljao hranu pred vratima između sedam i osam — kruh, konzervirana sarma ili grah, plastična boca mineralne. Bez ukrasnih gesta, bez pitanja. Hrana je bila položena poput hrane za životinje u kavezu: dovoljno da prežive, ništa više. Katkad bi kruh bio star dan. Katkad konzerva bila otvorena i priklonjena na dno torbe pa bi se morala čistiti. Mia je jela bez komentara. Tijelo koje ima ovisnost i koje nema što jesti ne bira.

Podne: Najdulje i najtvrđi dio dana. Četiri djevojke u dvije sobe bez knjiga, bez papira, bez onoga što bi ispunilo sate. Tatjana je crtala olovkom na unutarnjim stranama kartonskih kutija od konzervi — tlocrte, lica, ruke. Mia je razvijala sustav pohrane informacija: svako jutro je prolazila kroz sve što zna — svaki detalj koji je zapamtila, svako ime koje je čula, svaki opis. Ponavljanjem se pamti. Pamćenjem se čuva.

Popodne: Najopasnije. Pero je dolazio poslijepodne, ne uvijek, ali kad — bez najave, bez uzroka koji bi se mogao nazvati uzrokom. Djevojke su naučile prepoznavati zvuk njegovog automobila — specifičan motor, lagano neravnomjeran — i ta najava od trideset sekundi bila je jedina koja su imale.

Noć: Relativno sigurna, ali ne u smislu sigurnosti nego u smislu da su Zvonko i Pero rijetko dolazili noću. Noć je bila za razgovor šaptom, za mentalne inventare, za plakanje koje je bilo lagano i tiho i koje je imalo prigušivač u obliku jastuka ili ruke prekrivenoj ustima.

Mia je te dane gledala kao problem rješavanja. Svaki dan je imao zadatak: preživjeti, naučiti nešto korisno, sačuvati razliku između sebe i ovoga. Svaki dan koji završi i u kojem si sačuvala tu razliku je pobjeda. Mala, nikome nevidljiva pobjeda — ali pobjeda.

Kroz procijep između zastora i zida Mia je vidjela Županju. Grad koji je bio mali i provincijalan u onom specifičnom smislu provincijalne Hrvatske — drvoredi duž ceste, jednospratne kuće s vrtovima, crkva sa zvonikom vidljivim s gotovo svakog kuta. Normalan grad u kojemu su se djeca igrala na ulici i u kojemu su starci sjedili na klupicama i u kojemu je netko negdje u poslijepodnevnom satu kosio travu.

Grad koji nije znao da u vikendici iza industrijske zone postoje četiri žene koje čekaju da budu isporučene dalje.

Ili je znao i nije htio znati. Mia je razmišljala i o tome — o svim gradovima koji imaju nešto za što biraju ne znati, jer znati zahtijeva akciju, a akcija zahtijeva cijenu koja nije uvijek prihvatljiva.

11b.

Zvonko — anatomija čuvara

Zvonko Marković. Ime je saznala od Nataše koja je čula kako ga je netko nazvao telefonom. Zvonko Marković koji je bio čuvar vikendice i koji je u toj ulozi bio ono što uloga zahtijeva — funkcionalan i bez viška.

Zvonko nije bio sadist. To je možda bila jedina olakšavajuća okolnost u cijeloj situaciji. Nije dobivao zadovoljstvo iz nadziranja i nije imao ideologiju zarobljavanja. Bio je čovjek koji je imao posao koji je dobro plaćen i koji je radio taj posao bez prevelikog razmišljanja o tome što taj posao čini. Bio je onaj tip posve obične moralnosti koji ne pita pitanja ako ga plaćanje zadovoljava.

Hrkao je — snažno, ritmično, čujno do prvog kata. Taj zvuk je bio katkad groteskno normalan, gotovo uspavljujući, kao dokaz da je ispod svega ovog bila najobičnija ljudska fiziologija. Čovjek koji zaključava ljude i koji hrkao u snu.

Zvonko je imao mobitel. Dvije baterije — jednu je punio, drugu je koristio. Nikad nije ostavljao mobitel bez nadzora dulje od nekoliko minuta. Osim jednom.

Jednom, jedanaestog dana, mobitel je ispao iz džepa u kuhinji. Nataša ga je vidjela. I ostatak je povijest — sićušna, nevidljiva, ali možda ključna.

Zvonko je jednom rekao nešto na telefonu što je Nataša prevela šaptom: "Kaže nekome — sve mirno, standardni tjedan." Standardni tjedan. Mia je pohranila tu frazu. Jer njezin standardni tjedan je bio Zvonkova rutina. Njezinih četrnaest dana je bila Zvonkova logistička obaveza između ostalih logističkih obaveza. Ovo je industrija, pomislila je Mia. Industrija s dobavljačima i distribucijom i logistikom i poslovnim partnerima.

12.

Pero

Pero se pojavio drugi dan.

Kad bi ga Mia morala opisati policajcu — što je jednog dana zaista morala, i što je jednog dana bila posve bezuspješno — rekla bi: kratak, debljih ruku, s likom koji nema niti jednu osobinu koja bi ga učinila pamtljivim. I to je bio problem. Pero je bio čovjek koji je bio konstruiran da ga se ne pamti. Osim par detalja koji su se, unatoč svemu, urezali zauvijek: bijeli ožiljak ispod lijevog oka oblika slomljenog slova L, navika škiljenja kad bi razmišljao, i ruke — ruke koje su bile prevelike za tijelo, koje su se kretale s neovisnim životom, kao da su navikle na akciju i koje su tijelo samo koristile kao prijevozno sredstvo.

Pero je govorio malo. Bio je od onih koji pokazuju, a ne govore.

Prve noći to je pokazao Saši.

Mia je bila u sobi kada je čula — kratki zvuk koji nije bio razgovor ni plač, nego nešto treće, nešto što nema naziv u civiliziranom rječniku. Čula je Perine korake u hodniku i vrata koja su se zatvorila. Sjela je na krevet i gledala u zid i disala polako i sustavno, onako kako se diše kada tijelo hoće paniku, a vi mu naredite suprotno.

Saša se ujutro pojavila u kuhinji. Hodala je malo drugačije nego ranije. Lice joj je bilo ravno poput ploče — ne prazno od osjećaja, nego ravno od odluke da ih ne pokazuje, da ih zadrži zaključane negdje gdje im nitko ne može pristupiti. Na njezinoj usni bio je mali trag zasušene krvi.

"Jesi dobro?" pitala je Tatjana tiho.

"Da," rekla je Saša. Glas joj je bio ravan poput žice.

I to je bio kraj razgovora. Sve četiri su to znale — ne može se govoriti o onome što se ne može promijeniti. Govoriti znači raskopati i gledati i nije bilo dovoljno vremena ni prostora za raskopavanje. Samo za dalje.

Mia je morala ući u svoju unutarnju sobu te iste noći.

Pero je bio grub bez ikakve namjere da to sakrije, poput čovjeka koji ne misli da grubost treba skrivati jer nitko čije bi mišljenje cijenio to ne gleda. Dugo, beskonačno dugo. Bio je tih, sustavan i hladnokrvan na način koji je bio gore od bijesa — jer bijes je barem emocija, barem neko priznavanja nečijeg postojanja. Ova hladnoća bila je apsolutno nijekanje. Mia je bila predmet koji je imao određenu temperaturu i koji je reagirao na pritisak, i tu reaktivnost je Pero tretirao kao tehnički parametar, ne kao dokaz da je živo biće.

I Mia je ušla u svoju sobu. Zatvorila je vrata. Bila je negdje drugdje — u vrtu na Obolonskom, uz jablan koji je davao hlad, s Artemom koji je bacao kamen prema kruški i koji je promašivao svaki put i smijao se. Tijelo je ostalo na krevetu u vikendici na periferiji Županje. Ona nije.

To se zove disocijacija. Mia nije znala taj naziv. Znala je samo da funkcionira.

12a.

Pero — anatomija nasilja

Pero je imao sistem.

U tom sustavu nije bilo slučajnosti — svaki čin imao je svrhu koja je bila komunikativna. Pero nije bio kaotičan ni impulzivan. Bio je to čovjek koji je nasilje koristio kao jezik, i taj jezik je imao gramatiku.

Kazna za glasnoću bila je brza i kratka — upozorenje, ne mučenje. Kazna za pokušaj bijega bila je sporija i vidljiva — pouka, ne osveta. Kazna za odbijanje bila je

ona u sredini — konkretna i kratka i praćena tišinom koja je bila teža od samog čina jer je tišina govorila: i sljedeći put je isti.

Mia je ovu gramatiku naučila brzo jer njen opstanak je ovisio o prepoznavanju pravila u sustavu koji je bio zamišljen da izgleda bez pravila. Naučila je koji toni glasa aktiviraju reakciju i koji ne. Naučila je koji pokreti su sigurni i koji nisu. Naučila je kako biti dovoljno prisutna da ne izazove reakciju na odsutnost, a dovoljno odsutna da ne bude ondje.

Pero je mirisao na jeftino ulje za kosu i na znoj koji nije bio svjež i na nešto kiselo što nije mogla definirati, ali što je postalo Perov znak — miris koji bi osjetila i koji bi tijelo prepoznalo kao alarm.

Bijeli ožiljak ispod lijevog oka. Navika škiljenja. Ruke prevelike za tijelo.

Tih šest detalja Mia je zapisala u pojasici cipele čim je dobila komadić papira koji je bio dovoljno mali za to. Zapisala ih je jer je vjerovala — bez racionalnog razloga, iz čistog instinkta — da će jednog dana te detalje trebati dati nekome tko ih može koristiti.

I taj dan je došao. Tri godine kasnijeg. U sudnici.

Pero nikad nije identificiran. Ali opis je bio u spisu. I spis je ostao.

13.

Tjedan terora

Drugi tjedan u vikendici bio je gori od prvog.

Pero nije bio predvidiv. To je bio najteži dio — da nikad nisi znala kada. Mogao je proći dan, dva, tri, i onda bi bez najave i bez razloga koji bi se mogao nazvati razlogom u sobama nastupilo ono. Mia je naučila prepoznavati najave po sitnim znakovima: po tome je li Zvonko bio napit ili trijezan kad bi donio hranu, po tome je li Pero ušao i izravno otišao na kat ili je kružio po kući, po tišini koja je imala drugačiju gustoću od normalne tišine.

Jedne noći Pero je ušao u sobu i rekao Tatjani nešto na hrvatskom što Mia nije razumjela. Tatjana je pomaknula glavu u znak nerazumijevanja. Pero je ponovio, glasnije, isti zvuk, a Tatjanino nerazumijevanje ga je razdražilo onako kako razdražuje ljude koji su navikli da se pred njima svi razumiju. Udario je Tatjanu dlanom po licu — ne snažno, nego prezirno, onako kako se otjera muha — i izašao.

Tatjana je sjedila s rukom na obrazu i gledala u pod. Nije plakala. Mia je prišla i sjela pored nje.

"Mia. Ja — ja mislim da neću moći," šapnula je Tatjana.

"Možeš," rekla je Mia.

"Možeš," ponovila je. "Ne jer je lako. Nego jer nemaš drugu mogućnost. Misli na ono što imaš vani. Misli na bijeg. Misli na ono što dolazi poslije."

"Ima poslije?" šapnula je Tatjana.

"Da," rekla je Mia s uvjerenjem kojeg nije bila potpuno sigurna, ali koje je trebalo izgovoriti. "Ima. Uvijek ima."

I onda je bio onaj dan — deveti ili deseti, Mia je izgubila točan tjedan jer dani su se stapali — kada je Pero ušao u sobu i zatvorio vrata i Nataša je bila unutra.

Mia je bila u kuhinji. Saša pored nje. Obje su čule. Natašin glas koji je počeo kao krik i koji je prekinut — naglo, kao rezanjem. Onda tišina koja je bila glasnija od svega prethodnoga. Onda koraci. Vrata.

Nataša se nije pojavila sljedeća dva sata. Kad je izašla, imala je preveliku majicu navučenu do vrata i hodala je uz zid, s jednom rukom stalno na zidu, kao da joj treba oslonac koji zid može pružiti. Nije govorila. Nije gledala ni u koga.

Mia je donijela šalicu vode. Stavila je na stol pored Nataše. Nataša je pogledala u šalicu dugo, kao da procjenjuje je li sigurno dodirnuti nešto. Zatim je uzela šalicu i pila sporo.

Nisu ni jednom razgovarale o tome što se u toj sobi dogodilo. To nije bila šutnja kukavica — to je bila šutnja preživljavanja. Govoriti o tome značilo je biti tamo opet. A one su trebale biti negdje drugdje.

Jedanaestog dana Nataša je pronašla mobitel.

Bio je to stari Nokia model koji je ispao iz Zvonkova džepa dok je bio u kuhinji i koji je ostao pod stolom jer je bio taman kao i pod. Nataša ga je sačekala da Zvonko ode i donijela Mii.

Mobitel je bio zaštićen PIN-om.

Mia je pokušala dvije kombinacije. Na trećoj — datumu koji je bio napisan u Zvonkovoj bilježnici ostavljenoj u džepu jakne što je visila u predvorju — mobitel se otvorio.

Mia je imala mobitel u ruci i drhtala je — ne od straha, nego od adrenalina koji je bio odavno zaboravljeni osjećaj, osjećaj da se nešto može.

Ukucala je 192.

Zvonilo je. Odgovorilo je.

"Policija Županja, slušam."

"Please," rekla je na engleskom, jedinom trećem jeziku koji je imala. "Please, help. We are prisoners. Ukrainian girls. Four girls. Need help. Županja, outside town, house with wall, garden—"

Tišina na drugoj strani. Zatim glas na lošem engleskom: "Wait, please. Who is calling?"

"Ukrainian girls. Four. Trafficked. We are in house outside Županja. Please, come—"

Čula je korake na stepenicama.

Prekinula je vezu. Bacila mobitel pod madrac sekundu prije nego što su se vrata otvorila.

Bio je Zvonko — gledao je unutra s onim mirnim licem koje je uvijek bilo gore od bijesa.

"Sve u redu?" rekao je.

"Da," rekla je Mia. Njezin glas je bio ravan poput ploče.

Zvonko je gledao malo dulje nego normalno. Pogledao je pod. Nije pogledao ispod madraca. Otišao je.

Mia je pričekala pet minuta, zatim uzela mobitel, formatirala ga, izbrisala sve tragove i stavila ga natrag u kut. Možda će policajac koji je primio poziv nešto napraviti. Možda ne. Možda je to bio vapaj koji je ispao u eter bez odjeka. Nije imala načina znati. Ono što je znala: rekla je. Netko je čuo. U određenom smislu, to je bio jedini čin slobode koji je u toj vikendici bila sposobna napraviti.

14.

Rijeka u mraku

Četrnaestog dana u noći, Zvonko je rekao: "Pakujte se. Idemo."

Noć je bila hladna i mutna, bez Mjeseca, s niskim oblacima koji su progutali zvijezde. Zvonko ih je vodio pješice — ne cestom, nego poljem, blatnom stazom iza vikendice, prema jugu, prema zvuku koji su postupno sve jasnije čule: voda. Tekuća voda, tiha ali prisutna, kao da zemlja diše.

Sava.

Rijeka je bila šira nego što je Mia zamišljala — taman, glatki trak koji se prostirao kroz ravnicu, s tihim strujanjem koje je bilo jedva vidljivo u mraku. Na obali je čekao čamac — mali, drveni, s jednim čovjekom koji je sjedio i pušio.

Čamac je bio za dvoje, možda troje, a bilo ih je šestero u njemu — četiri djevojke, Zvonko i čamđija. Voda je bila visoko uz rub, samo centimetri od prelijevanja. Mia je gledala u crnu vodu i mislila: ovo je rub. Onaj tanki rub između jednog pakla i drugog.

Veslanje je trajalo dvadeset minuta. Nitko nije govorio. Tatjana je bila okrenuta prema naprijed i gledala drugu obalu koja je postajala bliža, centimetar po centimetar. Saša je gledala u vodu. Nataša je tiho nešto molila na ruskom — Mia je prepoznala ritam molitve, ako ne i riječi.

Mia je gledala natrag — prema hrvatskoj obali koja se odmicala, prema vikendici koja je bila negdje tamo u mraku, prema gradu čije su se rijetke lampice vidjele iznad drvoreda.

Županja.

Grad koji je bio tranzit, ne odredište. Samo čvorište, samo točka između jednog i drugog pakla — logistički čvor u mreži čiji su rubovi bili negdje drugdje, u telefonskim razgovorima i novčanim transferima koji su ove četiri žene sveli na robu s oznakom količine i cijenom.

Čamac je dotakao bosansku obalu s mekim udarcem u blato.

"Izlazite," rekao je Zvonko.

Izišle su u blato. Bosna i Hercegovina. Posavina. Nova zemlja, isti mrak, isti strah.

Mia je gledala u bosansku ravnicu ispred sebe — identičnu slavonskoj, istu pljosnatu liniju horizonta, isti tamni oblaci, isti miris vlažne zemlje i rijeke. I ipak — drugačija. Osjećala je to. Ili je možda bila samo umorna. Ili je možda bila i jedno i drugo.

DIO ČETVRTI

BRČKO

2001. – 2003.

15.

Klub Aurora

Klub se zvao Aurora.

Mia je to shvatila s gorkom ironijom dostupnom samo u retrospektivi — Aurora, zora, jutro, početak. Netko je ime birao s namjerom ili bez nje, ali ime je bilo laž poput svakog drugog obećanja koje su primile.

Brčko je tada živio u specifičnom poslijeratnom stanju — međunarodni distrikt pod posebnim administrativnim statusom, s međunarodnom vojnom prisutnošću, sa stranim vojnicima i civilima iz pola Europe i Amerike koji su tamo radili. Tu prazninu potražnje popunjavale su Aurore i njima slični — noćni lokali koji su nudili alkohol, glazbu i žene.

Vlasnik se zvao Šefko. Pedesetak godina, sijed, u skupnom odijelu koje nije dobro sjedilo, s prstenom na svakom prstu, s dijabetesom koji je skrivao jer je za Šefka slabost bila informacija koju bi netko jednog dana mogao koristiti. Imao je brata u Banjoj Luci s kojim nije razgovarao godinama. Imao je oči prodavača — brze, procjenjujuće, uvijek izračunavanje vrijednosti onoga što gledaju.

Šefko ih je primio u stražnjoj sobi kluba i pogledao ih redom — kratki inventar. Nataša je prevodila šaptom: "Kaže da je roba dobra..."

Roba.

Mia je mirno stajala i slušala vlastitu prodaju.

Šefko se obratio njima polako: "Ovdje radite. Svaka večer. Klijenti su međunarodna publika, ima novca. Ako se ponašate — dobro je. Ako ne — loše je." Kratka stanka. "Dokumenti ostaju kod mene. Sigurni su."

"Sigurni," ponovila je Mia na srpskom koji je skupljala od Nataše — jednom riječju, ravno.

Šefko ju je pogledao. Nešto u njezinu tonu ga je iznenadilo — sama činjenica da je odgovorila, da je nešto rekla, da nije samo stajala.

"Pametna," rekao je. Nije to bio kompliment.

Djevojke su smještene u četiri sobe na prvom katu kluba. Male sobe, svaka s krevetom, noćnim ormarićem i ogledalom. Mia je stala pred ogledalo. Žena koja ju je gledala natrag imala je njezine oči, ali nešto u njima je bilo ugašeno, poput planika koji je ostao po obliku, ali ne i po svjetlu. Kosa prljava od puta, lice usko, na podlaktici trag starog uboda.

Mia je gledala u to lice dugo. Zatim okrenula leđa ogledalu i krenula učiti pravila Aurore.

15a.

Aurora — prve noći

Prve noći u Aurori imale su specifičnu teksturu koja je bila drugačija od svega što je Mia do tada iskusila — bila je to profesionalnija verzija iste stvari, s privezom pristojnosti koji je bio debeo poput kaskade.

Šefkov čovjek na ulazu zvao se Zdravko — debeo, s bradom i s onim izrazom stalnog procjenjivanja — koji je bio zapravo vratar. On je određivao koji klijent dobiva koji stol i koji klijent dobiva koji razgovor i ponekad koji klijent dobiva koji "extra". Mia je shvatila u prvom tjednu da Zdravko ima registar u glavi svakog klijenta — njihovih navika, preferenci, proračuna — i da taj registar ima vrijednost veću od zlata.

Klijenti su dolazili između devet i jedan. Ulazili su s onim specifičnim kombinacijom nervoznosti i samopouzdanja koja karakterizira ljude koji rade nešto što znaju da je dvojbeno ali za što su platili. Neki su bili nametljivi, neki tihi, neki čudni na načine koji su bili nedefinirani ali osjetni.

Mia je sjela za stol u prvoj noći i klijent koji je sjeo nasuprot njoj bio je Nijemac — visok, plavokos, govorio je loš engleski i bio je od onih koji su nervozni ali plaćaju ono što su naručili. Razgovarali su — ili pokušavali razgovarati — o Kijevu, o Bosni, o tome je li Mia vidjela puno. Ona je odgovarala kratko i neutralno, s onim automatskim smiješkom koji nije trebao mišiće lica nego samo naviku.

Nijemac je platio, otišao i zahvalio se. Bio je od onih koji se zahvaljuju, što je bio detalj koji je Mia pohranila kao statistički raritet.

Lokalni klijenti su bili drugačiji.

Lokalni klijenti su dolazili s osjećajem vlasništva koje nije trebalo opravdanje — plaćali su i time im je sve bilo dozvoljeno u njihovoj logici i ta logika je bila dominantna u prostoru koji je bio podređen toj logici. Nije bilo Zdravka koji bi intervenirao. Nije bilo Šefka koji bi bio prisutan. Bila su samo pravila koja su klijenti kršili i djevojke koje su te prekršaje trebale apsorbirati jer opcija reklamiranja nije postojala.

Mia je apsorbirana i bila je ondje i jutro je dolazilo i voda je bila vruća.

16.

Pravila

Pravila su bila jednostavna koliko i brutalna.

Svaka večer od osam do četiri. Djevojke sjede za stolovima, razgovaraju s klijentima, plešu ako ih klijent pozove, piju s njima ono što klijent naruči. Za svako naručeno piće, Šefko uzima polovicu. Za svaki "extra" — Šefko je koristio tu englesku riječ s distancom koja je bila gotovo uredskog karaktera — pedeset posto ide Šefku.

"Extras" nije objašnjavao. Objašnjenje je bilo nepotrebno.

Mia je to razumjela u prvoj noći.

Bio je to klijent kojeg nije birala i kojeg nije mogla odbiti — jer odbijanje je nosilo jasnu poruku od Šefkova čovjeka na ulazu, tihu, bez dramatike, ali nepogrešivo jasnu. U toj prvoj noći, u sobi koja je mirisala na jeftini osvježivač i cigaretni dim i na sve prethodno što je u njoj bilo, Mia je bila u prostoru koji je bio zatvoren sa svih strana osim jedne — unutarnje sobe.

Ušla je u unutarnju sobu. Zaključala je vrata. Bila je negdje drugdje — u vrtu na Obolonskom, uz jablan koji je davao hlad, s Artemom koji je bacao kamen prema kruški.

Tijelo je ostalo u sobi na prvom katu Aurore. Ona nije.

To je bila jedina pobjeda koja joj je bila dostupna te noći. I svake naredne noći.

I jutro je dolazilo. I ona je odlazila u kupaonicu i prala se dugo, predugo, vodom toliko vrelom da je pekla kožu, i ta vruća voda je bila jedina stvar koja je bila njezin izbor u tom jutru.

Klijenti su bili razni. Međunarodni — vojnici SFOR-a, europski civili, UN osoblje — dolazili su s raznolikim izrazima lica i raznolikim motivacijama. Neki su dolazili iz iskrenog neznanja, bez razumijevanja da svi osmijesi nisu dobrovoljni. Neki su znali i svejedno dolazili, i to znanje je imalo vlastitu vrstu okrutnosti — jer je znanje bez akcije suučesništvo. Lokalni klijenti bili su drugačiji. Lokalni klijenti su dolazili s onim specifičnim osjećanjem prava koje dolazi od poznavanja lokalne hijerarhije i koje je govorilo: platim, dakle sve što zatraže mora biti dano. Bez granice, bez pitanja, bez ijednog trenutka u kojemu se ona može osjećati kao osoba.

Mia je razvila metodologiju. Ne za zaštitu — zaštite nije bilo — nego za minimiziranje štete. Kontrolirani govor tijela koji je bio dovoljno popustljiv da ne izaziva eskalaciju, a dovoljno nepristupačan da skraćuje kontakt. Gledanje malo postrance. Kratak, neutralan ton koji nije pozivao ni odbijao.

Neka metodologija funkcionira. Neka ne. U noćima kad nije funkcionirala, unutarnja soba je bila jedino što je Mia imala.

16a.

Šefkova matematika

Šefko je imao sustav koji je bio dovoljno sofisticiran da ne izgleda kao zarobljeništvo.

Djevojke su dobile plaću — malu, ali stvarnu. Imale su krov i hranu. Imale su slobodan sat poslijepodne kad je klub bio zatvoren. Imale su pravo ući u kupaonicu kad god su htjele. Imale su, nominalno, "slobodan dan" jednom tjedno koji nije bio slobodan dan nego dan bez klijenata, ali koji je Šefko prezentirao kao slobodan.

Šefko je ove sitne slobode davao strateški — ne iz dobrote, nego iz razumijevanja da potpuno zatočeno biće nema razlog biti kooperativno. Minimalna autonomija je investicija u suradnju.

Ali dokumenti su bili kod njega. I izlaz iz kluba bio je pod Zdravkovim nadzorom. I telefon nije bio dostupan osim u specifičnim i praćenim uvjetima. I novac koji su zaradile nikad nije bio dovoljan za ono što bi trebalo biti dovoljno — jer Šefko je imao rubriku "troškovi" koja je bila gumena, koja se mogla rastegnuti kad god se trebala rastegnuti.

"Troškovi" su bili smještaj i hrana i Šefkova "zaštita" i Zdravkova "koordinacija" i čišćenje i pranje i niz stavki koje su jednu po jednu gutale zaradu dok nije ostalo dovoljno da preživi, ali ne dovoljno da ode.

Matematika zarobljeništva.

Mia je shvatila tu matematiku u trećem tjednu. Shvatila je i zapisala u pojasici cipele, jer tko razumije mehanizam lakše mu je planirati obrani.

17.

Zara i matematika zarobljeništva

Zara je bila u Aurori dulje od svih. Nitko nije znao točno koliko — sama Zara je davala različite odgovore. Ponekad "godinama", ponekad "odavno", ponekad je samo odmahivala rukom što je bio odgovor koji je imao u sebi sve.

Bila je Bosanka, dvadeset i sedam, s kratkom crnom kosom i s licem koje je imalo prošlost upisanu u bore oko očiju koje su bile prijevremene. Relativno slobodna u smislu dolaženja i odlaženja, ali ekonomski vezana lancima koje su bile nevidljive, ali snažne.

Mia je potražila razgovor s njom u onom rijetkom poslijepodnevnom prostoru kad su bile slobodne.

"Kako si počela?" pitala je.

Zara je gledala u šalicu kave.

"Kao i sve. Nema posla. Nema novca. Rat je uzeo što je uzeo. Netko je rekao da ima posao u Tuzli — konobarica, legalno, dobri uvjeti. Otišla sam. Bio je ovo."

"I nisi mogla otići?"

"Prvog dana nisam htjela ovo. Drugog dana sam htjela otići, ali nisam imala novca za put kući. Trećeg dana sam uzela kredit od Šefka za put kući, jer sam rekla sebi — radim par tjedana, isplatim kredit, idem." Kratka stanka. "Sad sam ovdje koliko jesam."

"Dug koji raste. Jer svaki put kad imam problem — bolest, nešto — Šefko nudi kredit. I kredit ne ide prema dolje, nego prema gore."

"Matematika zarobljeništva," rekla je Mia tiho.

Zara ju je pogledala. "Da. Matematika zarobljeništva. Dobro ime."

Bile su tihe.

"Zara," rekla je Mia napokon. "Ja sam ovdje kratko. Još uvijek imam sliku od sebe — znam kakva sam bila. Ti si ovdje dugo. Je li—"

"Je li što?"

"Je li još uvijek imaš sliku od sebe? Od prije?"

Zara je bila tiha dugo. "Ponekad," rekla je napokon. "Ponekad kad se probudim ujutro, u prvoj sekundi — ponekad sam opet ja ta. Ona od ranije." Kratka stanka. "A onda dođe druga sekunda."

Mia je to uzela sa sobom. I od tada, svako jutro, u prvoj sekundi buđenja, svjesno je ostajala u toj sekundi malo dulje. Dok je mogla.

Zara joj je rekla i za IOM i za organizaciju LARA. Rekla joj je o Danièle, Francuskinja iz IOM-a koja je dolazila, ali Šefko je uvijek znao kad dolazi. Rekla joj je o IPTF-u koji je imao odjel za praćenje traffickinga. "Ima i jedan prevoditelj, Bosanac, koji radi s njima. Mirneset se zove. Priča se da je čovjek od povjerenja. Ali priča se mnogo toga."

Mia je pohranila svaku informaciju. Svaku. Kao što se pohranjuje hrana za zimu — bez znanja hoće li zima biti dulja od zaliha, ali pohraniti svejedno, jer svaki pohranjen zalogaj je jedan dan više.

17a.

Noć s vojnikom

Bilo je to kasno u prvom boravku u Aurori — civil koji je nosio vojničke tenisice i sat koji ne kupuješ na tržnici, koji je sjeo za bar i koji je pitao: "Speak English?"

"Little," rekla je Mia.

"You are not from here."

"No. Ukraine."

Zdravko nije gledao prema njima, ali Mia je bila svjesna da Zdravkov nadzor nije bio optički. Bio je akustički, bio je senzorski, bio je onaj periferalni nadzor koji ne treba gledati da bi vidio.

"Do you need help? Are you here by choice?" rekao je tiho.

Mia je osjetila Zdravkov nevidljivi pogled na leđima.

"Fine. Everything fine," rekla je automatski. I zatim, šaptom koji je bio između zvuka i tišine: "IPTF. Can you contact?"

Muškarac je bio tih dvije sekunde. "I work for SFOR. Not IPTF. But I know people."

"Aurora club," šapnula je Mia. "Four Ukrainian women. Trafficked. Need contact."

"Names?"

Rekla je sva četiri — Mia Bondarenko, Tatjana Savčenko, Saša Kovalenko, Nataša Petrova.

Zdravko je pogledao prema njima.

Mia se nasmijala vojniku s onim protokolarnim smiješkom i rekla glasno: "Another drink?"

Muškarac je platio i rekao: "I will see what I can do."

"Please hurry," rekla je Mia.

Otišao je. Nije znala hoće li nešto. Nije znala je li taj kontakt bio jedna od niti u mreži koja se tkala. Ali bila je rekla. Opet. Jedan kamenčić više.

18.

Tatjanin pokušaj bijega

Tatjana je pokušala pobjeći u sedmom tjednu.

Tjednima je skupljala novac — novčanice skrivene u podstavi cipele, sitne iznose uzete od napojnica. Skupila je petnaestak maraka.

Mia je znala za plan. Tatjana joj je rekla noć ranije, šapćući u tami.

"Dođi i ti," rekla je Tatjana. "Zajedno."

"Nemam novaca," rekla je Mia.

"Imam za dvoje."

"Sedam i pol maraka po osobi ne dolazi daleko, Tatjana."

"Mia. Ne mogu ovako više. Ne mogu. Svaki put je — svaki put ostavljam nešto od sebe ondje i bojim se da neće ostati ništa."

Mia je bila tiha.

"Idemo zajedno," rekla je napokon.

Šefko ih je čekao u kuhinji.

Nitko od njih nikad nije saznao tko je rekao. Možda je bio nadzor kojeg nisu primijetile. Možda je neka od djevojaka rekla — ne iz lojalnosti Šefku, nego iz straha od kolektivnih posljedica.

Šefko je stajao uz šporet i pušio i gledao ih s izrazom koji nije bio bijes — bio je razočaranje, poput učitelja čiji su đaci loše prošli na ispitu.

"Sjednite," rekao je.

Sjele su.

Ono što je slijedilo trajalo je kratko, a pamtilo se dugo. Šefko nije bio onaj koji je ruku podigao — on je sjedio i pušio i gledao dok su njegova dvojica tipa radila ono što su radila. Obadvjema. Naizmjenice. Sistematično, bez bijesa, bez dramatike. Bio je to hladan, administrativan tip nasilja koji je bio na neki način gore od impulsivnog — jer je pokazivao da iza njega stoji odluka, kalkulacija, svjesnost. Bio je to odgoj, ne kazna. Pouka, ne osveta.

Tatjana je plakala i vikala.

Mia nije. Ušla je u svoju sobu. Zatvorila je vrata. Sjedila je na rubu kreveta i gledala u zid i mislila na Artema — na to kako je izgledao dok je spavao, na miris koji je imao, dječački, na šampon i travu i nešto slatko što imaju samo mala tijela. Mislila je na njega dok nije prošlo. A onda je ustala. I preživjela još jedan dan.

Posljedice su bile jasne i namjerne — vidljive tjedan dana na koži i u hodu, a nevidljive puno dulje. Šefkova poruka nije bila izrečena riječima, ali je bila razumljiva u svakom jeziku: sljedeći pokušaj neće biti ovo.

19.

Bio Disko i Ramiz

U petom tjednu Šefko je "premjestio" Miu i Tatjanu.

"Premještaj," rekao je s onom uljudnošću koja je uvijek bila maska za ono ispod.

Novi vlasnik se zvao Ramiz Halilović i imao je klub koji se nije zvao ništa romantično — Bio Disko, u drugom dijelu Brčkog. Manji i mračniji od Aurore, s glasnijom glazbom i jeftinijim alkoholom. Klijenti su bili drugačiji od Aurinih međunarodnih gostiju — lokalni, kasne noći, ona vrsta koja dolazi kad su pristojnija mjesta već zatvorena.

Ramiz je bio drugačiji od Šefke na način koji je bio gori. Šefko je bio poduzetnik koji je gledao djevojke kao poslovnu imovinu — ne iz empatije, nego iz pragmatizma, jer oštećena imovina donosi manje prihoda. Ramiz nije imao ni tu polugu.

Ramiz je bio onaj tip muškarca koji se cijeli život osjećao malim u prostorima koji su bili nešto veći od njega i koji je u kontroli nad drugima pronašao jedinu veličinu koja mu je bila dostupna. Nije je tražio iz biznis razloga. Tražio ju je iz egzistencijalne potrebe. To ga je činilo nepredvidivim i stoga najopasnijim.

Ramizov bijes nije bio reakcija na ono što si učinila, nego reakcija na to kako se osjećao u neko sasvim drugo jutro. Ramizova kazna bila je aritmetika u kojoj ti nisi bila varijabla, nego samo medij kroz koji se izražavala. To saznanje je paradoksalno olakšalo nošenje — ako kazna nije osobna, možeš je disocirati od sebe.

Saša nije bila u novom klubu. Mia nije znala gdje je Saša. Taj nestanak bio je oštar i konačan, bez prethodnih znakova.

"Misli samo unaprijed," rekla je Tatjana čvrsto. "Saša bi htjela da misliš unaprijed."

Mia je gledala Tatjanu — djevojku iz Nikolajeva koja je bila meka u automobilu iz Kijeva i koja je ovdje, u ovoj kovačnici nužde, izrasla u nešto tvrđe i čvršće. "Odakle ti to?"

"Baka," rekla je Tatjana. "Baka kaže: jedino pitanje koje imaš pravo postavljati je što dalje. Ne zašto. Zašto vodi u ponor. Što dalje drži te na nogama."

19a.

Ramiz — detalji

Ramizov Bio Disko bio je korak dolje od Aurore u svakom smislu koji je mjerljiv.

Manji prostor, niži strop, glasnija glazba koja je bila doslovna verzija buke jer nije bila glazba nego amorfni zvučni tlak koji je zaglušivao mišljenje. Klijenti koji su dolazili bili su lokalci koji su se svrstali u tip: oni koji su imali malo moći u jedinom prostoru u kojemu su je mogli imati.

Ramiz je katkad sjedio za šankom sam i pio votku i gledao u prostor s onim izrazom koji nije bio zadovoljstvo ni nezadovoljstvo nego neka specifična praznina vlasnika koji je vlasnik iz navike, ne iz ambicije. U tim trenucima izgledao je gotovo nevin — kao čovjek koji je umoran, koji je dostigao nešto za što je mislio da hoće i koji je otkrio da to što je dostigao nije donijelo ono za čim je tražio.

Ali to je bila samo jedna sekunda, samo jedan pogled izdaleka. Izbliza je Ramiz bio ono što jest — čovjek koji je smisao pronašao u kontroli nad ženama i koji je tu kontrolu koristio sustavno i bez grižnje savjesti jer grižnja savjesti je privilegija onih koji vjeruju da je žrtva osoba.

Ramiz nije vjerovao to.

Mia je ovo razumjela u trećem tjednu u Bio Disku, u jednoj od onih noći kad je Ramiz bio u lošem raspoloženju — bez razloga koji bi bio vidljiv, bez povoda koji bi bio proporcionalan reakciji. Ušao je u sobu i bio je onaj Ramiz, ne ovaj drugi Ramiz s barom i s votkom i s praznim pogledom.

Mia je bila u unutarnjoj sobi.

Zaključala je vrata.

Bila je u vrtu na Obolonskom.

I trajalo je koliko je trajalo.

I jutro je došlo.

I voda je bila vruća u kupaonici.

I Mia je bila živa.

I to je bila jedina aritmetika koja je imala smisla.

20.

Dvije godine

Dvije tisuće i jedna. Dvije tisuće i dvije.

Dvije godine od Kijeva. Godinu i pol od Županje. Godinu i nešto od prvog dana u Aurori.

Postoji jedna specifična vrsta umora u dugotrajnoj traumi koja nije ni tjelesna ni psihička — ili je oboje istovremeno — a koja nema dobar naziv. Mia je počela je osjećati negdje u dvanaestom tjednu u Bio Disku.

Taj umor izgledao je ovako: jutrom, svako jutro, trebalo je donijeti svjesnu odluku da se ustane. Ne automatsku — automatska je bila izgubljena. Svjesnu. Eksplicitnu. Mia Bondarenko, ustaj. Mia Bondarenko, idemo u dan. Taj umor izgledao je poput gubitka boje — ne boje oka, nego neke unutarnje boje, onoga tona koji daje stvarima težinu i značaj. Bez njega, sve je postalo jednako ravno: kruh i poniženje i jutarnji zrak i Tatjanin osmijeh i sve — jednako ravno, bez hijerarhije.

Tatjana je primijetila. "Nešto nije u redu s tobom," rekla je jedne noći.

"Znam," rekla je Mia.

"Što ti treba?"

"Pričaj mi o bakinom dvorištu," rekla je Mia napokon. "Svaki detalj. Kakvo drvo tamo raste? Ima li sjene? Kakav je pod?"

I Tatjana je pričala. Drvo oraha u uglu, travu neravnu jer baka nije kosila svaki tjedan, kameni stup u sredini koji je uvijek u sjeni, miris ružmarina koji je baka sadila uz ogradu jer "ružmarin tjera nevolju."

Mia je slušala i osjećala kako praznina polako dobiva konture — nije nestajala, ali unutar nje su se pojavile linije Tatjanina dvorišta. I to je bilo dovoljno za jednu noć. Sutradan — opet svjesna odluka, opet ustaj. I opet sutradan. I opet.

Jednom tjedno, Ramiz je odlazio u Bijeljinu. Tih vikenda Bio Disko je bio pod nadzorom Nihada, koji je bio manje pažljiv. Jednog takvog vikenda, Nihad je ostavio telefon na šanku. Mia je bila metar od njega. Deset sekundi. Uzela je telefon, ukucala 122, rekla: "Bio Disko, Ramiz Halilović, trafficking, četiri Ukrajinskinje." Čula je korak. Presjekla vezu. Telefon natrag za sekundu.

Nihad se vratio. Pogledao telefon. Pogledao Miu. "Što radiš tamo?" "Ništa. Čekam narudžbu." Nihad je uzeo telefon, pogledao ekran — nije vidio ništa — i otišao.

Mia je bila za stolom i srce joj je lupalo onako kako srce lupa samo kad si skoro uhvaćena ili skoro slobodna — snažno, brzo, živo. Svaki put kad je rekla, dodavala je jedan kamenčić više u onu moguću gomilu.

20a.

Prve godišnjice

Godišnjica prvog dolaska u Brčko prošla je bez ceremonije.

Mia je znala datum. Datumi su bila sidra u toku koji je inače bio bezobličan — bez godišnjica, bez obilježenih prostora, sve se stapalo u jedno dugačko neprekidno sada u kojemu je jučer bio isti kao prekjučer i sutra kao prekosutra.

Sjedila je na krevetu u sobi u Aurori i rekla sama sebi tiho: godina. Godinu dana u Brčkom.

Što se promijenilo u godini?

Naučila je bosanski — funkcionalni, ulični, dovoljan za razumjeti i biti razumijena. Naučila je geografiju Brčkog — koliko minuta hoda do autobusnog kolodvora, gdje su sjedišta međunarodnih organizacija, koliko je buke dopušteno u kojim dijelovima. Naučila je Šefkove slabosti: dijabetes koji skriva, brat u Banjoj Luci s kojim ne govori, sentimentalnost prema određenoj vrsti turske glazbe.

I naučila je nešto o sebi: da je bila žilavija nego što je mislila. Žilavost izgrađena iz preživljavanja je drugačija od žilavosti izgrađene iz okrutnosti. Ova je bila fleksibilna. Ova je bila živa.

Godišnjica. Mia je otišla na posao. I sutradan je svanulo. I to je bila bilanca.

21.

Vera

Vera je dolazila svako jutro s kantom i metlom.

Bila je nevidljiva na onaj specifičan način na koji su nevidljive žene koje rade fizičke poslove u prostorima koje posjeduju muškarci — tiha, sustavna, uvijek pored nečega, nikad ni s kim. Nevidljiva žena s metlom bila je toliko uobičajena u svakom javnom prostoru da je postajala dio namještaja, i to joj je davalo slobodu kretanja i slobodu gledanja kakvu nitko vidljiv nije imao.

Mia ju je počela primjećivati u drugom tjednu u Bio Disku. Primjećivati ne u smislu gledanja — nego u smislu osjećanja prisutnosti koja je bila drugačija od svih ostalih prisutnosti u tom prostoru. Vera je katkad usporila korak prolazivši pored Mijinog stola. Katkad je ostavljala kantu malo bliže nego što je bilo potrebno. Katkad — jednom, dva puta — Mia bi pronašla ispod svog tanjura sklopljeni papirić koji je bio od nje.

Papirić je govorio: IOM Brčko. IPTF. Mirneset.

Mia je pogledala Veru koja je bila okrenuta leđima i koja je čistila hodnik. Nije rekla ništa.

Razvile su jezik koji nije bio jezik. Jezik pokreta i položaja — ako je metla naslonjena na lijevi zid, znači da je Ramiz unutra. Ako je Vera ostavila kantu uz treća vrata u hodniku, znači da je donijela nešto. Ako se nasmiješila prolazeći, to je bio signal: siguran dan.

Jednom, u kratkom trenutku kad je Ramiz bio vani i Nihad daleko, Vera i Mia su stajale uz zid hodnika.

"Zašto to radiš?" šapnula je Mia. "Zašto riskirate?"

Vera je bila tiha malo. "Imam kćerku," rekla je napokon, tiho. "Šesnaest godina. I svaki dan mislim — ovo bi mogla biti moja kćerka."

"Hvala," rekla je Mia.

"Ne zahvaljuj mi," rekla je Vera. "Samo — samo izađite kad dođe trenutak. Za moju kćerku."

Mia je počela pisati. Sitnim slovima, na komadićima papira od ambalaže hrane, u pojasici cipele — tamo gdje Ramizovi tipovi nikad nisu tražili. Pisala je svaki detalj koji je mogao biti koristan: puna adresa kluba, opis prostora, imena, registracije automobila koje je vidjela, opis Šefka i Ramiza, opis mreže kako je razumjela. Datum. Imena svih žena.

Vera je prenosila bilješke u pojasu suknje.

Mirneset — prevoditelj IPTF-a, čovjek koji je godinu i pol oklijevao između vlastite sigurnosti i ispravne stvari — napokon je odlučio.

21a.

Vera — sistematika

Suradnja s Verom razvijala se polako i oprezno, kao što se razvijaju sve stvari koje su vrijedne u uvjetima koji su opasni.

Prva razmjena bila je neverbalna — Vera je ostavila komad papira s brojem pod Mijinim tanjurom. Mia ga je uzela bez komentara i bez reakcije koja bi bila vidljiva. Broj je bio IPTF.

Druga razmjena bila je tjedan dana kasnijeg — Mia je ostavila na podu pored Verine kante savijeni komad papira, kao da je ispao iz džepa slučajno. Na papiru je

bilo ime, datum, opis jednog klijenta koji je bio identificiran kao visoki dužnosnik i koji je dolazio redovito i za kojeg Mia nije znala zna li IPTF za njega.

Vera je uzela papir bez komentara. Dva dana kasnijeg, metla je bila naslonjena na desni zid — signal koji je Mia razumjela kao: primljeno.

I tako su gradile. Polako. Bez žurbe koja bi bila opasna. Papir po papir, signal po signal, informacija po informacija.

Mia je pisala sitno i sustavno — datumi, nazivi, opisi, registracije automobila, sve. Cipela je bila arhiv koji je rastao sa svakim tjednom. Bojala se da će ga pronaći. Bojala se da neće biti dovoljno dobro skriveno. Ali to je bio jedini način i alternativa nije bila ništa.

A ništa je najgori mogući odgovor na situaciju koja zahtijeva nešto.

22.

Slobodna kiša

Bila je grmljavinska ljetna noć u drugoj godini u Brčkom.

Grmljavina je bila ona balkanska vrsta — nagla, glasna, s munjama koje su bljeskale u takt glazbe iz kluba. Klijenti su otišli rano — grmljavina je bila razlog koji je prihvatljiv čak i za Ramiza koji je inače zahtijevao popunjene noći.

Mia je stajala uz prozor i gledala kišu koja je bila gusta i ravna i koja je udarala o staklo jednolikim tamburom.

Tatjana je sjela pored nje.

"Volim grmljavinu," rekla je.

"Zašto?"

"Jer nitko nema kontrole nad njom. Ni Šefko ni Ramiz ni nitko. Kiša pada gdje pada i munja udara gdje udara i to je — to je jedina stvar ovdje za koju nitko ne traži da je kontrolira."

Mia je gledala kišu. "Slobodna kiša," rekla je tiho.

"Da," rekla je Tatjana. "Slobodna kiša."

I sjedile su uz prozor i gledale slobodnu kišu dok se nije smirila. U toj zajedničkoj šutnji uz prozor bila je jedna vrsta mira koja nije mogla imati ime jer nije bila potpuni mir — u pozadini su bili svi razlozi za ne biti mirna. Ali u toj specifičnoj sekundi, s kišom i s Tatjanom, bilo je nešto što se može nazvati samo: prisutnost. Biti tamo. U potpunosti. Bez unutarnje sobe, bez bijega, samo tu.

I to je bio, iznenađujuće, dar.

22a.

Zimska noć

Bila je zima u drugoj godini u Brčkom i grijanje u Bio Disku je bilo loše — stare cijevi, loša izolacija, hladnoća koja je ulazila ispod vrata i iz prozora koji nisu dobro zatvarali.

Tatjana i Mia su spavale u istom krevetu za toplinu. To je bila praktična stvar, ne sentimentalna — dvije temperature su bile toplije od jedne. I u toj praktičnosti se razvila neka vrsta fizičke bliskosti koja je bila bezopasna i koja je bila, iznenađujuće, jedna od rijetkih bezopasnih stvari u tom prostoru.

Jedna noć, posred zime, u četiri ujutro kad je klub bio zatvoren i kad su bile same, Tatjana je rekla: "Baka ima ružmarin uz ogradu koji svake zime odreže skroz i koji svake proljeće opet naraste. Kaže da ružmarin ne može biti ubijen zimom, samo privremeno zaustavljen."

"I mi smo privremeno zaustavljene," rekla je Mia.

"Da," rekla je Tatjana. "Privremeno zaustavljene."

Bile su tihe.

Hladnoća je bila prisutna i grijanje je lupkalo i Brčko je spavalo vani.

"Mia, jesi li ikad sanjala more?" pitala je Tatjana.

"Da," rekla je Mia. "Artemove boje plave. On je jednom miješao plavu i bijelu na paleti dok nije dobio nijansu i rekao — to je boja pravog mora."

"Ja ne znam kako more izgleda," rekla je Tatjana.

"Odemo zajedno," rekla je Mia. "Kad izađemo."

"Kad izađemo," ponovila je Tatjana.

I bila je to, u toj hladnoj noći, neka vrsta obećanja. Mala, nesigurna, potpuno bez jamstva — ali obećanje.

23.

Dolazimo

Vera je jednog jutra donijela samo jedan kratki komadić papira na kojemu je pisalo: "Prijavili smo. Čekamo potvrdu. Ostanite mirne. Dolazimo."

Dolazimo.

Mia je to pročitala deset puta. Dala je papir Tatjani.

Tatjana je čitala i zatim previnula papir i stavila ga na srce, doslovno, rukom na prsa, zatvorenih očiju. "Baka bi rekla — sad je pitanje samo što dalje," šapnula je.

"Što dalje," potvrdila je Mia.

Šest tjedana. Četrdeset i dva dana. Tijelo ih je doživljavalo konkretno — svaki sat zasebno, svaki dan s vlastitom težinom.

Mia je u tih šest tjedana počela praviti mentalni popis — ne inventar boli, nego inventar onoga što želi poslije. Željela je spavati u krevetu s čistim plahtama. Željela je jesti obrok koji je sama odabrala. Željela je hodati ulicom bez nadzora. Željela je vidjeti Artema. Željela je nazvati majku. Željela je jednog dana otići na more.

Popis je bio u redu. Nije bio velik. Ali svaka stavka bila je konkretna i opipljiva i moguća — ne utopijska, nego stvarna i dostupna ako se dođe tamo. I s tim popisom, Mia je prebrojavala tjedne.

Osam. Sedam. Šest. Pet. Prema travnju.

23a.

Mirneset — anatomija odluke

Mirneset Džaferović nije bio heroj. To je važno reći odmah — nije bio heroj, nije bio bez straha, nije bio bez dilema koje su ga zadržavale od djelovanja mnogo dulje nego što je trebalo.

Bio je čovjek od trideset i osam, s obitelji u Tuzli, s djetetom koje je imalo šest godina i koje je imalo bronhitis koji se ponavljao i za čije je liječenje Mirneset stalno tražio novac. Radio je s IPTF-om kao prevoditelja od 2000. i u toj ulozi je vidio dovoljno da zna što je Aurora i što je Bio Disko i zašto su te žene tamo.

Godinu i pol je vidio i nije reagirao.

Razlozi su bili stvarni: mreže koje imaju ruke dugačke do Tuzle, dijete s bronhitisom, plaća koja je bila jedina, suradnici koji su glumili neznanje jer im je neznanje odgovaralo.

A onda su Verine poruke stigle. Sitni papiri s Mijinim rukopisom — precizni, dokumentirani, s imenima i datumima i adresama i opisima koji su bili toliko detaljni da su izgledali kao policijski zapisnik.

Mirneset je sjedio u svojoj kuhinji u Brčkom s tim papirima ispred sebe i kava mu se hladila i pitao je sebe ono pitanje koje je izbjegavao godinu i pol: što si ako gledaš i ne radiš ništa? Odgovor je bio jasan. Nije mu se sviđao.

Kontaktirao je Lindqvista. Lindqvist je osporio proceduru, ali se složio. Petnaest tjedana koordinacije, zaobilaženje lokalne policije, zahtjev za međunarodnim nalogom.

Petnaest tjedana je dugo. Za Miu i Tatjanu je to bio još jedan petnaesttjedni period o kojemu ne treba govoriti. Ali petnaest tjedana je kraće od godinu i pol. I racija je na kraju bila.

24.

Travanjska noć

Travanj, noć je bila topla i mlaka, prozori kluba otvoreni jer je Ramiz štedio na klima-uređaju — nešto je u noći bilo drugačije.

Mia je to osjetila u jedanaest sati. Nije mogla reći što — nije bio vidljiv znak, nije bio čujan zvuk. Bio je to onaj životinjski osjećaj koji dolazi kad se nešto mijenja, kad je zrak naelektriziran nečim što se još ne vidi. Tatjana je bila za susjednim stolom s klijentom. Mia je pogledala prema njoj. Tatjana je uhvatila pogled. Nešto su si rekle bez riječi — godinu i pol komunikacije bez govora daje takav jezik.

U pola noći čulo se.

Prvo — glasovi vani, buka, netko tko je trčao. Klijenti su se počeli okretati. Ramiz je ustao od šanka i gledao prema izlazu s onim mirnim licem koje je već radilo kalkulacije.

A onda — vrata.

Ulazna vrata kluba razbila su se s udarcem koji je odjeknuo kroz cijeli prostor. Serija udaraca, brza, profesionalna.

"Policija! Ostanite na mjestima! Hands up! Ruke gore! Do not move!"

Glasovi na četiri jezika istovremeno — bosanski, engleski, njemački, nešto što je moglo biti francuski. IPTF, pomislila je Mia. Dolazimo.

Klijenti su se razbježali ili zamrznuli. Ramiz je pokušao pokret prema stražnjim prostorijama, ali bio je brzo zaustavljen, rukama iza leđa.

Mia je ostala na sjedištu. Nije bježala. Nije vikala. Sjedila je mirno poput onoga tko zna da je ovo ono za što se čekalo.

Policajac u crnom prišao je prema njoj. "Ruke gore!"

Mia je podigla ruke.

"Mia Bondarenko," rekla je jasno i tiho. "Mia Bondarenko. Ukraine. I am expected."

Policajac se zaustavio. Gledao je u nju. "Bondarenko," ponovio je.

"Da. Na vašem je popisu. Ja i Tatjana Savčenko. Ovdje smo."

Na licu mu se nešto promijenilo — mišići koji su se opustili, onaj mikrotren kad tijelo otpusti teret koji nije znalo da nosi.

"Idete s nama. Sigurne ste."

Mia je spustila ruke. Ustala je. Tatjana je bila već uz nju — tiha i tvrda i s licem na kojemu su oči sjajile na način koji nije bio od suza, nego od onoga za što nema dobrog naziva.

"Idemo?" šapnula je Tatjana.

"Idemo," rekla je Mia.

I izišle su. Skupa. Kroz razbijena vrata. U noć.

24a.

Noć racije — detalji

Četrdeset i pet minuta između prve i posljednje eksplozije Bio Diskovih vrata.

U prvih deset minuta racija je bila kaos — bljeskovi svjetiljki, vikanje na četiri jezika, klijenti koji su bježali kroz svaki moguće otvor, Ramizovi tipovi koji su bili

brzo savladani jer su bili iznenađeni i jer je iznenađenje jedino prednost koje je onaj s manje fizičke snage može imati u improviziranoj bazi.

Ramiz je pokušao stražnji izlaz. Stražnji izlaz je bio pokriven. Ramiz je bio uhvaćen s rukama iza leđa i licem prema zidu i s onim izrazom koji je bio na licu čovjeka koji je izveo procjenu i koji zna da je procjena bila netočna.

Mia je sjedila mirno. Tatjana pored nje. Obje su gledale u stol.

Policajac koji je prišao bio je mlad i bio je onaj tip koji bi u normalnim uvjetima bio beznačajan — srednje visine, smeđe kose, bez posebnih osobina. Ali u tih pet sekundi dok je gledao Miu njegovo je lice imalo nešto što je Mia prepoznala kao ono što je policajac vidio kad je vidio nju u Brčkom — to stisnuto nešto koje se pojavljuje kad čovjek vidi nešto za što nije bio spreman.

Mia je bila mirna. Govorila je jasno. Dala je ime, dala je potvrdu da je na popisu. Tatjana je bila pored nje, sa slučajnom kombinacijom čvrstoće i krhkosti koja je bila Tatjanin specifičan izraz u tom trenutku.

Izašle su kroz razbijena vrata. U noć. U travanjski zrak koji je bio topao i koji je mirisao na nešto što je možda bilo lipa, možda lipanj koji je dolazio. Vani su bila plava svjetla i glasovi i Mia je vidjela Ingrid — visoku Norvežanku iz IPTF-a koja je bila na popisu Mirnesetovih kontakata i koja je stajala uz jedno od vozila s bilježnicom i s izrazom kontrolirane profesionalnosti.

Ingrid je vidjela Miu.

Prišla je.

"Mia Bondarenko?"

"Da," rekla je Mia.

"Dobrodošli," rekla je Ingrid tiho. Na norveškom to možda zvuči drugačije. Na engleskom je bilo jednostavno i točno i dovoljno.

DIO PETI

SLOBODA

2003. – 2006.

25.

Bolnica

Bolnica je bila čista i tiha i bijela i Mia je ležala u krevetu s čistim plahtama i gledala u strop i mislila da je bijela boja zidova najintenzivnija stvar koju je vidjela u dugo vremena.

Liječnici su je pregledali s brzom profesionalnom pažnjom. Dijagnoza je bila dugačka: pothranjenost, anemija, znakovi kronične infekcije, blago oštećenje jetre koje je bio trag heroina i svega što je tijelo prošlo, neurološka simptomatika s tremorom, psihosomatska bol.

Ginekološki pregled prekinula je na pola jer nije mogla — nije mogla biti na tom stolu, s tim instrumentima, ne tako. Liječnica je nastavila sljedeći dan s drugačijim pristupom: s više vremena, s kratkim objašnjenjem što će raditi prije svakog pokreta, s pitanjem je li Mia spremna, s poštovanjem tišine kada Mia nije bila.

Tjelesno stanje je bilo loše, ali popravljivo.

Psihijatar koji je došao trećeg dana bio je mlad — trideset i nešto, naočale, miran glas — i sjeo je pored kreveta, ne nasuprot njoj, i koji je rekao: "Ne trebam ništa od vas sada. Samo sam tu ako hoćete razgovarati."

"Moj brat se zove Artem," rekla je Mia. To je bila prva rečenica koja joj je pala s usta — ne o Šefku, ne o Ramizu, ne o vikendici. O Artemu.

"Koliko ima godina?" upitao je psihijatar.

"Sad bi trebao imati dvadeset i jednu. Bio je trinaest kad sam otišla." Kratka stanka. "Volio je crtati zečeve u sveske."

"Ima pravo znati da ste živa?" pitao je psihijatar tiho.

Mia je gledala u bijeli strop. "Da. Ima." Kratka stanka. "Bojim se."

"Čega se bojite?"

"Da me neće prepoznati. Da sam se previše promijenila. Da ne znam više kako biti ta osoba." Glas joj je bio ravan, bez plača, bez dramatike — bila je to samo konstatacija, gola i točna. "Tri godine sam bila — netko drugi. Koja je sada prava?"

"Obje," rekao je psihijatar. "I tada i sad. Vi ste sve od toga zajedno."

Mia je razmišljala. "To je previše za nositi," rekla je.

"Znam," rekao je. "Ali vi ste već nosili previše. Ovo možete."

Nije bila sigurna vjeruje li mu. Ali nije bila sigurna ni da mu ne vjeruje. I to je bio, na neki način, početak.

25a.

Izjava Ingrid

Istražiteljica Ingrid Lindgren sjela je nasuprot Mii u tihoj sobi bolnice u Tuzli, kamo su ih prevezli u prvim satima nakon racije. Na stolu je bila šalica čaja kojeg je Mia uzela rukama koje su drhtale — ne od straha, nego od onog fiziološkog podrhtavanja tijela koje je dugo bilo u napetosti i koje nije znalo kako biti opušteno.

"Nemate žurbu," rekla je Ingrid. "Možemo pričekati koliko god trebate."

"Ne," rekla je Mia. "Sada. Dok je sve svježe i dok Ramiz nije slobodan da utiče na svjedoke."

Ingrid je pogledala Miu s onim specifičnim izrazom iskusnog istražitelja koji je navikao na svjedoke kojima treba vremena i koji je sad bio suočen sa svjedokom koji žuri.

"Dobro," rekla je.

Mia je izvadila cipelu. Skinula je unutarnji uložak. Odmotala tanki sloj papira koji je bio čvrsto svinut i koji je, razmotan, imao format koji je bio između poštanske marke i dlana.

Ingrid je gledala.

"Dvije godine," rekla je Mia. "Svaki detalj koji je mogao biti koristan. Datumi, imena, opisi, registracije vozila, struktura mreže kako sam je razumjela."

Ingrid je uzela papir pažljivo, kao da je dokument koji jest.

"Ovo je..." počela je.

"Svjedočanstvo," rekla je Mia. "Pisano u realnom vremenu, bez naknadnih korekcija, bez selekcije. Sve što sam vidjela i čula i znala."

Ingrid je čitala polako. Šutjela je dugo.

"Gospođice Bondarenko," rekla je napokon. "Ovo je jedan od najdetaljnijih dokumenata koje smo primili u ovoj vrsti istrage. Ovo će biti korišten."

"To je bila svrha," rekla je Mia. Bez dramatike. Bez traženja pohvale. Samo — konstatacija.

26.

Glas

Prvog kontakta s majkom bojala se toliko da je odgađala dva tjedna.

Na kraju je bio posrednik — socijalna radnica Dubravka koja je sjedila pored nje kad je nazvala.

Kijevski broj. Tri zvona. Četvrto.

A onda glas — Valerijn glas, hrapav od ranog jutra ili možda od godina ili možda od nečeg trećeg — koji je rekao: "Da?"

"Mama," rekla je Mia.

Tišina na drugoj strani trajala je toliko dugo da je Mia počela misliti da je linija prekinuta. A onda zvuk koji nije bio ni plač ni vapaj, nego nešto prije toga, nešto dublje — zvuk kojim tijelo reagira na nešto za što nije imalo ni riječi ni kategorije.

"Milana," rekla je Valeria. Puno ime. Ono koje je koristila samo u važnim trenucima. "Milana."

"Živa sam. Živa sam," rekla je Mia.

"Znam. Znam sad." Glas koji se borio sam sa sobom. "Godinu smo tražili. Otac i ja, Artem — Artem je spavao na kauču kod prijatelja i slao novac privatnom detektivu koji—"

"Mama."

"Da."

"Daj mi Artema."

Pauza. Pokret. Koraci. Šapat.

I onda glas koji je bio i isti i drugačiji — isti u temeljnom tonu, drugačiji u svemu ostalom, promukliji, dublji, odrastao: "Mia."

Mia je stavila ruku na usta. Dubravka je diskretno gledala na drugu stranu.

"Arteme," rekla je Mia.

"Znao sam da si živa," rekao je. "Znao sam. Rekao sam mami stotinu puta — Mia je živa. Ona je takva da će biti živa."

"Imaš li još onih svesaka sa zečevima?" pitala je Mia, jer je to jedino što je znala pitati, jedina stvar koja joj je bila put prema njemu.

Kratki smijeh kroz plač. "Imam. Sačuvao sam ih. Mislio sam — morat ću ti ih pokazati kad se vratiš."

"Kad se vratiš," ponovila je Mia.

"Da," rekao je Artem. "Kad."

"Kad," rekla je Mia. I to "kad" nije bilo pitanje. Bilo je obećanje. I prvi put u tri godine, Mia je vjerovala nekom obećanju.

26a.

Dubravka

Dubravka Matić je bila socijalna radnica IOM-a iz Zagreba, trideset i sedam, s kratkom kosom boje kestena i s onom specifičnom vrstom umirenosti koja karakterizira ljude koji su vidjeli mnogo teškog i koji su naučili da teško ne nestaje ako se pretjerano naglašava, ali nestaje malo ako se tretira s pažnjom.

Dubravka je pratila Miu od tuzlanske bolnice do Zagreba. Bila je prisutna na svakom razgovoru koji je Mia htjela imati pratnju, odsutna na svakom kojeg nije. Bila je ona vrsta profesionalnog prisustva koje ne zamjenjuje osobnu povezanost nego je samo osigurava uvjete u kojima osobna povezanost može početi.

"Kako ste jutros?" pitala je svako jutro. Ne "kako ste?" — "jutros". Specifičnost datuma i sata jer dan je bio nova stvar i svaki novi dan je mogao biti drugačiji.

Mia je na to pitanje odgovarala iskreno — ponekad "loše", ponekad "bolje nego jučer", ponekad "ne znam." Dubravka je sve prihvaćala bez ocjenjivanja.

Jednom, negdje u drugom tjednu, Mia je pitala: "Što sada?"

"Što mislite pod sada?"

"Gdje idem. Što radim. Imam dvadeset i jednu godinu i — što?"

Dubravka je bila tiha trenutak. "Postoji više mogućnosti. Možete ostati u Hrvatskoj neko vrijeme — imamo program koji uključuje smještaj, terapiju, pravnu pomoć za svjedočanstvo. Možete se u bilo kojim trenutku repatriirati u Ukrajinu. Možete — ali to je vaša odluka, nikad naša naredba — ostati u terapeutskom programu koliko vam treba."

"Koliko mi treba?"

"Toliko koliko treba. Nema roka. Nema pritiska. Vi birate tempo."

Vi birate tempo. Mia je tu rečenicu pohranila jer je bila toliko drugačija od svega što je zadnje tri godine slušala — jer zadnje tri godine nije birala tempo ni u čemu. Tempo je bio određen i Mia je bila ona koja se prilagođava. A sada — vi birate.

Bila je to, u toj posuši slobode, skoro previše za procesirati.

27.

Psihijatrija

Psihijatrija nije bila ono što je Mia zamislila. Bila je to bolnica u zagrebačkom predgrađu, tiha, okružena parkom sa starim lipama čiji je miris ljeti bio intenzivan do granice bolnosti.

Rešetke na prozorima mučile su Miu prvih tjedan dana. Bile su drugačije od onih u vikendici u Županji — tanje, gotovo ukrasne — ali rešetke su rešetke i tijelo ne čita kontekst. Tijelo pamti što rešetke znače.

Psihijatrica se zvala doktorica Horvat. Nije radila klasično sjedenje u fotelji — radila je ono što je zvala "razgovor pri hodu". Šetale su hodnicima ili parkom i razgovarale u pokretu, jer je rekla da trauma ima tjelesnu dimenziju i da je tijelo u pokretu drugačije od tijela koje sjedi nepomično pred liječnikom.

"Kad vam kažem da pripovijedate iz mjesta boli, što vam se dogodi?" pitala je doktorica Horvat jednog poslijepodneva dok su hodile ispod lipa.

"Odem negdje drugdje," rekla je Mia.

"Disocirate."

"Vjerojatno. Naučila sam to. Bilo je nužno."

"Nužno jest," rekla je doktorica Horvat bez osude. "I spasilo vas je. Ali sada je zadatak naučiti biti ovdje, u tijelu, u sadašnjosti, bez bijega. Ne uvijek. Ne odjednom. Malo po malo."

"A ako sadašnjost boli?"

"Boli. Nije se moglo izbjeći da boli. Ali iz boli koja se podnosi raste nešto. Iz boli kojoj bježimo — ona ostaje ista, na istom miestu, uvijek svježa."

Mia je hodala i gledala u lipe. "Imam tremor u rukama," rekla je. "Hoće li nestati?"

"Možda da, možda ne. Uz liječenje ima izgleda za poboljšanje. Nije sigurno."

"A što ako ostane?"

"Onda živite s njim."

Kratka, izravna, točna. Mia je to cijenila — nije htjela utjehu koja nije istinita. Imala je dosta neistinitih utjeha. "Živite s njim," ponovila je. "Dobro."

I hodile su dalje ispod lipa. I Mia je bila u svom tijelu — malo neugodno, malo tuđe, kao odjeća koja ne stoji savršeno, ali ipak odjeća, ipak zaštita, ipak nešto što je nosi.

27a.

Zagreb — lipanj

Zagreb u lipnju imao je miris lipa koji je bio intenzivan do granice bolnosti — onaj slatki, teški miris koji je bio svuda, koji je ulazio u nozdrve i koji je bio toliko prisutan da ga se nije moglo ignorirati.

Mia je hodala pod lipama uz bolnički park i mislila: ovo je Hrvatska. Ovo je zemlja kroz koju sam prošla u kamionu i u kojoj sam bila zarobljena u vikendici i kroz čiju rijeku sam prešla u čamcu noću. I sada hodam pod njezinim lipama i miris je isti miris koji je bio kroz prozor vikendice, samo sada ga osjećam slobodna.

Slobodna je bila nedefinirana. Slobodna je bila nesigurna. Slobodna je bila ponekad strašnija od zarobljeništva jer zarobljeništvo ima jasnoću — znaš što si, znaš što imaš i nemaš, znaš granice prostora. Sloboda nema jasnoću. Sloboda je beskonačna i ta beskonačnost je, paradoksalno, bila paralizirajuća.

Doktorica Horvat je to nazvala "paradoksom slobode" i rekla da je to normalno, da to nije znak da nešto ne valja, nego da je tranzicija iz jedne vrste egzistencije u drugu uvijek dezorijentirajuća.

"Kako dugo traje dezorjentacija?" pitala je Mia.

"Različito. Tjednima, mjesecima, godinama. Nema formula."

"I što u međuvremenu?"

"U međuvremenu hodamo pod lipama," rekla je doktorica Horvat.

I hodile su pod lipama.

I miris je bio intenzivan.

I bio je lipanj.

28.

More

Tri godine nakon racije, Mia je otišla na more.

Bio je to Artem koji je organizirao — dao joj kartu za vlak do Splita gdje je bio kongres arhitekata na koji je bio pozvan, i rekao: "Dođi. Radiš što hoćeš. Ja imam kongres tri dana, ali more je tu za tebe."

Vlak je trajao dugo. Granice, čekanja, zamjene vlaka. Ali bio je vlak, a ne kamion. Bila je na pravom sjedištu, a ne skrivena ispod teretišta. Imala je dokument koji je bio njezin i koji nitko nije uzimao.

Mia je gledala kroz prozor vlaka i mislila na onaj drugi put, onu drugu vožnju, one iste europske ravnice kroz koje su prolazile u strahu. Bile su iste ravnice. Ali ova vožnja je bila sasvim drugačija.

Artem ju je doveo do obale. I Mia je stajala na rubu kamenite plaže. I gledala more.

More je bilo boje između plave i zelene, mijenjajući se s vjetrom i s dubinom, s onom specifičnom jadranskom prozirnosti kroz koju se vidi dno. Mia je skinula cipele. Ušla je u vodu.

Voda je bila hladna i sol je bila prava i kamenje ispod nogu osjetno i stvarno i konkretno i nesanjano.

Artem je stajao na obali i gledao. Mia je stajala u vodi do koljena i gledala prema horizontu koji je bio dalek i slobodan.

I nije plakala. I nije se smijala. Bila je samo tu. U potpunosti. U vlastitom tijelu. Na slobodnom moru.

Artem je prišao. Stao je uz nju. I bili su na moru — brat i sestra, s vodom do koljena i s horizontom ispred.

"Mia," rekao je Artem.

"Što?"

"Nisam zaboravio da si bila. Nikad nisam zaboravio."

"Znam," rekla je.

"Čuvao sam zečeve."

I nasmijali su se. I more je nastavilo biti more. I nebo je bilo sunčano i blago. I Mia Bondarenko je stajala na moru s bratom koji je čuvao zečeve. I to je bila jedna vrsta sreće. Mala. Kompletna. Zarađena. I živa.

28a.

Povratak u Kijev — vlak

Vlak iz Zagreba prema Kijevu trajao je dugo i Mia je sjedila uz prozor i gledala kroz staklo u europske ravnice koje su prolazile i koje su bile iste ravnice koje je gledala u kamionu, a koje su sada bile drugačije.

Imala je putovnicu u džepu jakne — pravu, svoju, s njezinim imenom i njezinim licem. Nitko je nije uzimao. Nitko je nije tražio na uvid bez razloga. Na granici je dala, graničar je pogledao, vratio, i to je bio cijeli čin. Normalan, standardan čin koji je za bilo kojeg drugog putnika bio beznačajan i koji je za Miu bio toliko intenzivan da je morala disati posebno.

Dubravka je pratila do Budimpešte. Od Budimpešte je Mia bila sama.

Sama u vlaku koji ide prema Kijevu. S putovnicom u džepu. S tremor u rukama koji je blag. S bilježnicom u torbi u kojoj je počela pisati — ne dnevnik, ne kroniku, nego nešto između, neka bilješka za sebe iz budućnosti koja možda jednog dana bude i bilješka za nekoga drugoga.

Gledala je kroz prozor vlaka. Mađarska. Slovačka. Zapadna Ukrajna, brdovita i drukčija od Kijeva koji je nizinski.

I mislila je: tamo je Artem. Tamo je majka. Tamo je kuća s crvenim tepihom i s Valerijinim parfemom koji je uvijek bio pretežak i koji je sada mirisao na kuću jer je jedini miris koji je imala za dom.

28b.

Kolodvor

Artem je bio na kijevskom željezničkom kolodvoru.

Stajao je na peronu s rukama u džepovima i gledao u vlak koji je dolazio i pronašao ju je kroz prozor — nije tražio, pronašao je odmah, jer oči koje dugo traže nauče prepoznavati.

Bio je visok. Mia je to primijetila kao prvu stvar — koliko je visok, da je ono dijete koje je crtalo zečeve sad visoki čovjek širokih ramena i s produženim licem i s onim starim Artemoviim očima koje su bile iste, apsolutno iste, bez promjene.

Prišao je. Stao pred nju. Gledao u nju — dugo, pažljivo, s onim ocjenjujućim ali nježnim pogledom koji je bio uvijek Artemov, koji je vidio osobu, a ne inventar.

I rekao je: "E, evo te."

Samo to. Bez "napokon", bez "gdje si bila", bez "zašto nisi pisala", bez "znaš li koliko smo se brinuli." Samo — e, evo te. Kao da je bila iza ugla. Kao da je uvijek znao da dolazi.

Mia je otvorila usta.

I nasmijala se. Pravi smijeh — ne onaj koji se koristio kao alat, ne onaj koji je bio maska, ne onaj koji je bio usluga. Pravi, nenaučeni, iznenađeni smijeh koji je buknuo iz nje poput nečega zaboravljenog koje se odjednom sjetilo samog sebe.

Artem ju je zagrlio.

I ovaj put, za razliku od svakog zagrljaja u posljednje tri godine — ovaj put njezino tijelo je znalo što to znači. Znalo je da je sigurno. Znalo je da ruke koje je grle ne traže ništa. Znalo je da ovaj zagrljaj ima samo jednu svrhu i ta svrha je sva u njemu.

Osjećala je Artemov kaput pod prstima. Osjećala je da su joj ruke drhtale. I da je to — i tremor i zagrljaj i smijeh i kolodvor i sve zajedno — bila ona. Cijela. Ne ista kao prije. Ali cijela.

DIO ŠESTI

POSTSKRIPTUM

Suđenja, presude i sudbine

29.

Suđenje

Suđenje Šefku Hadžiću počelo je u rujnu 2003. godine pred Kantonalnim sudom u Tuzli. Trajalo je šest tjedana.

Mia je svjedočila u drugom tjednu. Ušla je u sudnicu s Dubravkom uz nju i sa sudskim psihologom koji je bio pažljiv na njezino pravo na stanku. Sjela je u svjedočku kabinu projektiranu da zaštiti identitet.

Šefkov odvjetnik, Branko Vujović, postavljao je pitanja konstruirana za delegitimizaciju. Naglašavao je njezinu kijevsku prošlost, upotrebu droga, "dobrovoljni" kontakt s Andriyem.

"Zar niste sami kontaktirali Andriya?" pitao je.

"Jesam," rekla je Mia.

"Dakle, vi ste inicirali kontakt."

"Ja sam nazvala čovjeka koji me je prethodno kontaktirao s lažnom ponudom posla. Inicijativa u odgovoru na namještenu klopku nije slobodna volja — to je upad u zamku."

Odvjetnik je pogledao prema sucu.

"Govorite metaforički."

"Govorim opisno. Zamka je zamka bez obzira govorimo li o lovu ili o trgovini ljudima. Mehanizam je isti: nešto primamljivo je ponuđeno da bi se žrtva kretala prema unaprijed određenom ishodu."

Na pitanje o dokumentima: "Dokumenti su mi oduzeti. Nisam ih dala dobrovoljno. Osoba koja vam uzima dokumente bez pristanka i odbija ih vratiti ne čuva vaše dokumente — zarobljuje vas. Razlika je jasna."

"To je vaša interpretacija," rekao je odvjetnik.

"To je definicija," rekla je Mia.

Sudnica je bila tiha. Sudac je nešto zapisao.

U presudi, donesena 14. studenog 2003., Šefko Hadžić osuđen je na devet godina zatvora zbog organiziranja i sudjelovanja u mreži trgovine ljudima. Osuda je uključivala i zapljenu imovine stečene kriminalnom djelatnošću.

Mia je smatrala da je premalo. Za svaku noć, za svaki udarac, za svako oduzimanje — devet godina je bila aritmetika koja ne može biti pravedna. Ali doktorica Horvat joj je rekla: "Devet godina nije pravda. Ali jest rečenica koja kaže da ste rekli istinu i da je ta istina bila čujna." A nešto je uvijek bolje od ničega.

30.

Što se dogodilo s Ramizom

Ramiz Halilović bio je u bijegu u trenutku racije.

Dvije i pol godine bio je nedostižan. Mia je o tome saznala od Dubravke — kratke telefonske poruke o statusu istrage, suhe i profesionalne, kakve dolaze od osoba koje su naučile ne davati previše nade jer nade koje ne ispune štete više od informacija koje se kasne.

U siječnju 2006. Ramiz je uhvaćen u Subotici, u Srbiji, pokušavajući prijeći granicu prema Mađarskoj s lažnim dokumentima. Uhitili su ga srpski granični policajci koji nisu imali veze s mrežom i koji su otkrili potjernice u INTERPOL-ovoj bazi podataka.

Izručen je. Suđenje je počelo u travnju 2006. u Brčkom. Mia je bila svjedok i ovaj put — svjedok koji je dolazio s dvije godine bilješki u pojasici cipele i s preciznom sposobnošću opisivanja detalja koji su ostavljali Ramizovog odvjetnika bez protuargumenta.

U presudi donesena u rujnu 2006.: jedanaest godina zatvora. Viši iznosom od Šefkove kazne jer je sud uzeo u obzir da je Ramiz nastavio kriminalnu djelatnost i nakon Šefkova uhićenja, te da je bio u bijegu.

Mia je stavila kopiju presude u ladicu, uz Šefkovu. Ladica s presudama. Nepotpuna — Ramizovi nadređeni nisu ondje, Pero nikad nije identificiran, Andriy je uhićen u Ukrajini na posve drugom predmetu i nikad izveden pred bosanski sud. Zvonko je dobio uvjetnu kaznu kao "periferalni sudionik."

Ali ladica nije prazna. I to nije malo.

31.

Tatjana

Tatjana Savčenko se vratila u Nikolajev.

Baka je bila na autobusnoj postaji kad je stigla — stajala je s rukama na koljenima, nagnuta malo naprijed poput ptice koja je primijetila nešto ali još nije krenula. I kad je Tatjana izašla iz autobusa, baka je rekla samo: "E, evo te." Bez pitanja, bez dramatike, bez plača. Samo — evo te.

Te dvije rečenice Tatjana je prepričavala Mii u prvom pismu, sitnim rukopisom na četiri stranice, s crtežima u marginama. I Mia je razumjela — "e, evo te" bila je najsavršenija dobrodošlica na svijetu jer nije tražila ništa, nije pretpostavljala ništa, nije osudila ništa. Samo je primila.

Tatjana je upisala socijalni rad na Fakultetu za humanistiku u Mikolaivu godinu i pol nakon povratka. "Baka kaže: idi. Kaže: ti znaš kako izgleda kad nema pomoći. Sada možeš biti pomoć," pisala je. A Mia je odgovorila: "Tatjana. To je savršeno. Ti si savršena za to. Idi. I piši mi svaki tjedan."

Tatjana je pisala svaki tjedan. Prava pisma, na papiru, s crtežima u marginama — uvijek baka, dvorište, kameni stup u sjeni. Mia je odgovarala. I ta pisma su bila most koji nije imao zamjenu ni u jednoj drugoj vrsti komunikacije.

32.

Nataša, Saša, Larisa

Nataša Petrova je stigla u Belgiju na neočekivani način. Ramiz ju je premjestio u Sarajevo, gdje je bila dva tjedna u lokalu sličnom Aurori. Organizacija Žene ženama ušla je s policijskim nalozima i Nataša je bila oslobođena. Njezina sestra u Liègeu platila je avionsku kartu. Nataša je stigla u Belgiju u petom tjednu od sarajevske racije.

Godinu i pol nakon, Nataša je poslala kratku poruku na adresu Caritasa. "Mia. Živa sam. U Belgiji. Radim u praonici — nije glamurozno, ali jest posao. Fontana u parku u Harkovu još postoji. Pitala sam Mykolu." I Mia se nasmijala — pravi, nenamjerni osmijeh — i odgovorila: "Nataša. Drago mi je. Reci Mykoli da cilja bolje." Nataša je odgovorila: "Rekla sam. Rekao je — uvijek je promašivao pa nema razloga mijenjati." Kratki razgovor, ali dovoljan.

Saša Kovalenko pronađena je u Sarajevu, živa, u programu lokalne organizacije. Odbila je svjedočiti na sudu. Dubravka je to rekla Mii neutralno, bez komentara. Mia nije komentirala. Svaki preživjeli ima pravo birati vlastite granice angažmana sa sustavom koji ih nije zaštitio. Saša je dala što je htjela dati i to je bilo njezino. Živa je u Sarajevu, prema posljednjim informacijama. Nije tražila kontakt.

Larisa Petrenko. Mia je godinu dana nakon povratka u Kijev pokušala pronaći Larisu. Kroz mrežu organizacija pronašla je ime: Larisa Petrenko, Odesa. Živa. Kćer uz nju. Mia je napisala pismo. "Draga Lariso. Živa sam. Kako je Kalja?" Odgovor je stigao za tri tjedna: "Mia. Bogu hvala. Kalja ima šest godina. Zna čitati. Voli konje još — ima poster na zidu. Ja radim malo u kafiću. Svaki dan je moj. Hvala na pismu." Kalja ima šest. Zna čitati. Voli konje. Mia je pročitala to pismo i osjećala nešto toplo i konkretno — ona vrsta radosti koja nije za sebe nego za nekoga drugog.

33.

Vera i Mirneset

Mia je poslala pismo Veri godinu dana nakon racije, posredovanjem IOM-a.

Vera je odgovorila. "Mia. Dala sam i Bogu i sebi obećanje da ću biti sretna kad dobijem vijest da ste slobodne. Jesam sretna. Kćerka mi je sad sedamnaest. Rekla sam joj o vama — ne sve, ali dovoljno. Razumjela je. Rekla je: mama ti si hrabra. Ja sam rekla — Mia je bila hrabra. Ja sam samo nosila papire."

Mia je čitala to i suze su bile te — ona vrsta suza koje ne dolaze od boli nego od nečeg toplijeg, od prepoznavanja dobre stvari koja je bila u moru svega lošeg. Odgovorila je: "Vera. Ti nisi samo nosila papire. Ti si bila mostić između zatvora i slobode. Bez mostića ne pređeš rijeku. Hvala." Vera je odgovorila kratko: "Čuvaj se. I pazi da je dan lijep." Mia je tu rečenicu napisala na malu karticu i stavila je na stalak uz ogledalo u kuhinji, ondje gdje je viđa svako jutro.

Mirneset nije bio heroj. To je važno reći odmah — nije bio heroj, nije bio bez straha, nije bio bez dilema koje su ga zadržavale od djelovanja mnogo dulje nego što je trebalo. Godinu i pol vidio je i nije reagirao. A onda je sjeo u svoju kuhinju s Miinim bilješkama ispred sebe i pitao se: što si ako gledaš i ne radiš ništa?

Odgovor je bio jasan. Nije mu se sviđao.

Mirneset je kontaktirao Lindqvista iz IPTF-a. Lindqvist je osporio proceduru, ali je koordinirao operaciju zaobilazeći lokalnu policiju za koju su bili neophodne sumnje. Petnaest tjedana od prve predane bilješke, Bio Disko je bio u raciji.

Mia je posredovanjem Dubravke dobila Mirnesetov kontakt godinu dana po raciji. Napisala mu je: "Zovem se Mia Bondarenko. Bila sam u Bio Disku. Znate tko sam. Hvala vam." Mirneset je odgovorio tjedan dana kasnije: "Draga Mia. Dugo sam

trebao. Žao mi je. Sretno." Mia je pročitala i napisala natrag: "Dugo sam trebala i ja. Hvala što ste napokon."

30a.

Što govori Tatjanin san

Tatjana je pisala o snu koji se ponavljao.

"Sanjam baku," pisala je u jednom pismu. "Svaku noć, ili gotovo svaku. Baka stoji u dvorištu i gleda prema kapiji s rukama na koljenima, nagnuta malo naprijed poput ptice koja je primijetila nešto ali još nije krenula. I ja dolazim prema kapiji. I baka me vidi i ništa dramatično ne radi. Samo kaže: e, evo te. Kao da sam bila iza ugla. Kao da je uvijek znala da dolazim."

Mia je pročitala to i mislila na Artema koji je rekao isto — e, evo te. Bez pitanja, bez prosudbe, bez dramatike. Samo — evo te.

I odgovorila je Tatjani: "Tatjana. Tvoj san se ostvario. Baka je rekla e, evo te i to je savršeno. Sada idemo dalje — obje, svaka na svom putu, ali paralelno. I pišemo se."

Tatjana je odgovorila: "Baka vas pozdravlja. Kaže da je dobrodošla u Nikolajev kad god. I kaže da će peći pogaču."

Mia je pročitala to i osjetila nešto toplo i konkretno — ona vrsta radosti koja nije visokoparna ni dramatična, nego tiha i fizički prisutna, poput sunca na licu u jutro kad si dugo bila u hladnom.

31a.

Što kaže Valeria

Valeria je počela terapiju godinu dana po Mijinoj povratku.

Rekla je Mii gotovo slučajno, usput, dok je kuhala čaj: "Idem kod psihologinje. Godinu dana idem." Ravno, bez dramatike, kao da govori da je počela ići na jogu.

"Zbog tebe ili zbog sebe?" pitala je Mia.

Valeria je razmišljala. "Oboje," rekla je napokon. "Naučila sam od tebe da su to ponekad ista stvar."

Mia je bila tiha.

"Naučila sam od tebe," ponovila je Valeria. "To je smiješno, zar ne. Da majka uči od kćeri. Ali jest. Naučila sam da terapija nije slabost. Da govoriti o onome što boli nije ranjivost nego suprotno od ranjivosti."

"Je li pomoglo?"

"Pomaže. Polako. Ali pomaže."

Valeria Bondarenko je naučila nešto od vlastite kćeri. Redosljed učenja je bio naopak, ali se dogodio. I kuhinja je bila malo toplija taj dan.

33a.

Što kaže Larisa

Larisa je katkad slala kratke poruke — kraće od pisma, dulje od jedne rečenice. Bile su uvijek o Kalji i uvijek su bile faktografske: Kalja je pobijedila na školskom natjecanju u crtanju. Kalja je rekla da hoće biti veterinarka jer voli konje. Kalja je narasla dva centimetra.

Jednom, između tih kratkih faktografskih poruka, Larisa je napisala: "Kalja me jednom pitala gdje sam bila. Rekla sam — bila sam na putu koji je bio težak. Rekla je — da li si sretna sad? Rekla sam da. Rekla je — dobro. I otišla je nacrtati konja."

Mia je pročitala to i ostalo joj je u glavi — Kalja koja pita je li sretna i koja je zadovoljna odgovorom "da" i koja odlazi crtati konja. Ta dječja logika koja nema prostor za kompleksnost i koja stoga nema ni prostor za patnju.

"Je li sretna," ponovila je Mia sebi tiho.

I razmišljala je.

I odgovorila je samoj sebi — ponekad jest. Ponekad među lipama u lipnju, i na moru s Artemom, i kad Tatjana pošalje crtež bakina dvorišta, i subotom ujutro s kafom na miru — ponekad jest.

A ponekad nije.

I oboje je istina.

I to je, na kraju, jedini odgovor koji je pošten.

34.

Valeria

Valeria Bondarenko je jednom rekla Mii nešto što je bila dugo čuvala.

"Mia. Trebam ti reći nešto. Ona noć kad si otišla. Čula sam te."

Tišina.

"Čula sam škripu vrata. Ustala sam. Bila sam na hodniku. Vidjela sam tvoja leđa dok si izlazila u dvorište." Kratka stanka. "Nisam te zvala natrag."

Mia je bila tiha. "Zašto?"

Valeria je gledala u šalicu. "Bila sam umorna. Bila sam ljuta, besmisleno, na sve i svakoga. I bila sam kukavica. Mislila sam — ako ode, možda je bolje za nju. Možda joj treba neka sloboda. Možda se vrati sama." Duga stanka. "Nikad nisam mislila da ono što se tebi dogodilo bude moguće. I moja kukavičluk bila je jedan razlog zašto ti nije bilo kome se obratiti."

Mia je bila tiha dugo. "Mama," rekla je napokon. "Ja sam otišla jer nisam mogla ostati. To nije bila tvoja odluka."

"Ali da si se mogla vratiti—"

"Nisam se mogla vratiti. Ne zbog tebe. Zbog mene. I zbog onih koji su me zadržali."

"Praštaš li mi?"

Mia je razmišljala iskreno. "Praštam ti ono što ti je bila greška," rekla je napokon. "Kukavičluk jedne noći. Ali praštanje nije jednom zauvijek. Ono se daje svaki dan. Svaki dan kažeš — hoću nastaviti."

"I hoćeš?" pitala je Valeria tiho.

"Svaki dan odlučujem," rekla je Mia. "Uglavnom hoću."

I popile su kavu u kuhinji koja je postajala malo manje hladna i malo više dom.

35.

Mia — pet godina poslije

Mia Bondarenko ima dvadeset i pet godina.

Radi u Caritasu u Kijevu kao koordinatorica programa za žrtve traffickinga. Posao je bio logičan izbor — ne iz mazohizma, nego iz one čiste ekonomije iskustva: ona je jedina vrsta autoriteta u toj temi koju nitko ne može kupiti ni diplomom ni starosnim godinama. Ulazi u razgovor s klijenticom i u prvim minutama, bez da išta govori o sebi, djevojka s druge strane stola osjeća da je ova žena bila ondje. I to je vrijednost koja nema zamjenu.

Ima tremor u rukama koji je blag, ali koji je podsjetnik. Ima kroničnu bol u leđima. Ima refleks provjere sobe pri ulasku koji je rjeđi nego što je bio, ali nije nestao. Ima snove koji katkad nisu dobri snovi. Živi s tim — ne herojski, ne dramatično, nego prosto, svaki dan.

Ima Artema koji diplomira arhitekturu i koji subotom dolazi na kavu i koji je projektirao sklonište za žene, s vrtom i prozorima koji se mogu otvoriti. "Prozor koji se može otvoriti je simboličan," rekao je jednom. "Kaže: izlaz postoji. Zrak dolazi i odlazi. Ti biraš hoćeš li ga otvoriti ili ne." Mia je slušala i gledala brata i mislila: ovaj čovjek nije više trinaestogodišnjak koji crta zečeve. Ovo je arhitekt koji projektira slobodu u opeku i staklo.

Ima majku s kojom svaki dan malo napreduju — dva koraka naprijed, jedan natrag, ponekad i tri natrag, ali u cjelini naprijed. Ima Tatjanina tjedna pisma s crtežima bakina dvorišta. Ima Larisinih poruka s fotografijama Kalje koja sad ide u školu i koja još uvijek voli konje. Ima Verinu karticu na kuhinjskom stalku: "Pazi da je dan lijep."

Ima jedno jutro po jutro na koje bira hoće li ići dalje. I uglavnom bira da.

I to je — bez patetike, bez dramatike, bez savršenog zaokruživanja koje je u filmovima dostupno, a u životu nije — to je ono što ostaje. Život koji je bio razbit i koji je skupljen. Ne identičan onomu što je bio. Ali skupljen. I koji ide. Dan po dan. Prema naprijed.

Centimetar po centimetar.

Kao sva prava dobra.

35a.

La Strada — govor

Mia je govorila javno prvi put dvije godine nakon racije, na konferenciji La Strade u hotelu u centru Kijeva.

Ušla je u salu i pogledom je registrirala: pedeset, šezdeset ljudi. Novinari, istražitelji, diplomati, aktivisti, nekoliko preživjelih koji su sjeli u kut sobe i koji su imali taj prepoznatljivi izraz — onaj koji Mia prepoznaje jer ga je sama imala, izraz osobe koja je prisutna ali oprezna, koja je voljna svjedočiti ali ne voljna biti gledana kao eksponat.

Sjela je za stol na podijumu. Pred njom je bio mikrofon i čaša vode.

"Zovem se Mia Bondarenko," počela je. "Imam dvadeset i tri godine. Bila sam u mreži trafficking-a između dvije tisuće i prve i dvije tisuće i treće. Bosna i Hercegovina. Govorim javno i punim imenom jer su godinama moje ime i moje tijelo koristili bez mog pristanka. Sada to pravo prisvajam natrag."

Sala je bila tiha.

Mia je govorila dvadeset i pet minuta. Govorila je kronološki i točno i bez dramatike jer dramatika bi bila ekran između istine i slušatelja. Govorila je o Kijevu i o Andriyju i o Županji i o Peri i o Šefku i o Ramizu. Govorila je o pojasici cipele i o Veri i o Mirnesetu.

Na kraju, jedna žena iz publike je podigla ruku. "Vaše svjedočanstvo jedno je od najjačih koje smo čuli. Hvala vam što ste podijelili."

Mia je gledala u nju. "Nisam čitala u knjigama. Proživjela sam. Razlika je mala, ali važna."

Izašla je iz sale.

Napolju je bio sunčan kijevski dan — lipe koje su tek počinjale cvjetati, tramvaj koji je prolazio na uglu, žena koja je prolazila s djecom. Mia je stajala i gledala u to i osjećala — opet tu specifičnu, fizičku, prisutnu stvar — da je nešto promijenila govorenjem. Ne sustav, ne statistiku. Nešto u jednoj prostoriji u jednom gradu u jednom danu. A nešto je uvijek bolje od ničega.

Kraj?

Autor: Zoran Lucić

Travanj 2026.

Napomena na kraju

Između 2000. i 2004. godine, procjenjuje se da je između pedeset i sto tisuća žena godišnje postalo žrtvama trgovine ljudima na prostoru Balkana. Velik dio njih nikad nije pronašao slobodu. Velik dio nikad nije identificiran. Velik dio nije svjedočio ni na jednom suđenju.

Grad Županja bio je, prema dostupnim istraživanjima, tranzitna točka — logistički čvor, ne odredište. To ne umanjuje odgovornost institucija i zajednica koje su znale ili mogle znati i nisu reagirale.

Mia Bondarenko je izmišljeni lik. Njezina priča nije. Deseci stvarnih žena živjele su varijacije ove priče. A mnoge ih žive i danas.

Ako znate nešto, vidite nešto, čujete nešto — recite. Šutnja je suučesništvo. A svaki glas koji progovori jedan je korak prema tome da sljedeća Mia ne mora proći isti put.